

SZATHMÁRI ISTVÁN

*

BÁRCZI GÉZA

A MÚLT MAGYAR TUDÓSAI

FŐSZERKESZTŐ

SZABADVÁRY FERENC

A GOLF JOURNAL TUTORIAL

03000 116.131
SZATHMÁRI ISTVÁN

BÁRCZI GÉZA

MTAK

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

05065

Megjelent
a Magyar Tudományos Akadémiának
és Óbuda-Békásmegyer önkormányzatának
a támogatásával

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

ISBN 963 05 6982 5

Kiadja az Akadémiai Kiadó
1117 Budapest, Prielle Kornélia u. 19–35.

Első magyar nyelvű kiadás: 1995

© Szathmári István, 1995

Minden jog fenntartva,
beleértve a sokszorosítás,
a nyilvános előadás,
a rádió- és televízióadás,
valamint a fordítás jogát,
az egyes fejezeteket illetően is.

Printed in Hungary

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Könyvleltár 1901.19 96... sz.

TARTALOMJEGYZÉK

Célkitűzés	7
Az indulás évei (1894–1919)	12
Bárczi Géza, a középiskolai tanár. Elhatározó lépések a nyelvtudomány felé (1919–1941)	29
A debreceni egyetem professzora (1941–1952)	46
Az Eötvös Loránd Tudományegyetem katedráján (1952–1970) és a nyugdíjas évek (1970–1975)	58
Bárczi Géza életműve és a magyar nyelvtudomány	65
A tudományos közéletben	118
Bárczi Géza, az ember	123
Egy tudósélet öröksége	144
Bibliográfia	148

CÉLKITŰZÉS

„.... örökségül hagyom az ifjabb nemzedékeknek azt a feladatot, hogy hűen sáfárkodjanak anyanyelvünkkel és tudományával, tanulmányozzák gondosan a nyelv múltját és jelenét...”

Bárczi Géza

A nagy tudósokat, az igazán kiemelkedő egyéniségeket nemcsak az jellemzi, hogy szűkebb szakmájukban új utakra törnek, hogy nagyot alkotnak, hanem az is, hogy univerzális érdeklődésűek: gondolataikkal szinte átfogják mind a mikro-, mind a makrokozmoszt, mindenhez van szavuk. Továbbá emberségesek, törődnek a körülöttük élőkkel, optimisták, bíznak az emberben, és az élet legnehezebb körülményei között is emberek tudnak maradni... Röviden szólva: maradan-

dót alkotnak a tudományban, és példát adnak az igaz emberségre.

Ilyen tudós, ilyen egyéniség volt Bárczi Géza egyetemi tanár, Kossuth- és állami díjas akadémikus, a nyelvtudomány európai hírű művelője, anyanyelvünk szerelmese és fáradhatatlan kutatója, tanárnemzedékek nagy hatású nevelője, többünknek szeretett mestere.

Az ő életútját kívánom bemutatni ebben a könyvecskében. Két okból. Először is a mi korunk nagyon hamar felejt. A nagy, sokszor céltalan rohanás teszi vagy az értékek – köztük az erkölcsiek – háttérbe szorulása? Nem tudom. A másik, talán még nyomósabb ok, hogy van mit tanulni tőle: tudományos etikát, emberséget, anyanyelvi tudatot, munkaszeretetet és hogy van mit átvenni tőle, éppen a továbbfejlesztés céljából is: szemléletet, módszereket, átfogó és részeredményeket. De egyáltalán kívánatos lenne a múlt, a távolabbi és a közelmúlt

nagyobb megbecsülése, mert enélkül a tudományban sincs biztonság, nincs eredményes továbblépés. Úgy, ahogy Juhász Ferenc költő nyilatkozott erről nemrégiben: „Nekem mindig természetes volt és ma is az, hogy nincs múlt nélkül semmi, ami van. A szellem dolga is a múlt jelenné változtatása. A szellemi múlt az alkotó élet tápanyaga, biztonság és biztatás. A múlt nekem sok ezer parancsoló tekintet. Figyelmeztetnek, biztatnak, felhívnak, várnak és kérdeznek. Velük vagyok, ha olvasok, ha újraolvasom a múlt szellemi hagyatéka csekély részét, s áhítatosan gondolkodom az egészre. Nem azért vagyok más, mert ezt megtagadtam: inkább avval lettem más, hogy mindaz, ami volt, erősen megérintett, részben az enyém lett.”

Bárczi Géza húsz évvel ezelőtt, 1975 őszén hagyott itt bennünket. Az eltávozottak alakja, viselkedése, tevékenysége vagy elhalványodik az emlékezetben, vagy ellenkezőleg mintegy fel-

magasztosul, a rendkívüli, a nem mindennapi idéződik fel vele kapcsolatban tudatunkban. Nos, Bárczi Géza úgy maradt meg, úgy él bennünk, ahogy évtizedeken át naponként megjelent előttünk. Szinte látom, ahogy könyvekkel teli nagy aktatáskájával gyors léptekkel, enyhe vidámsággal az arcán megérkezik a tanszékre, rágyújt a fél cigarettára, és veszi elő gondosan, nagy margóval és rajta betoldásokkal, javításokkal megírt előadását, hogy még egyszer „áttanulja” – ő maga mondta így – az előadandókat... Mint ha hallanám kellemes hangját, franciás eleganciájú, világos mondatait, amint a Halotti Beszéd egy-egy elemének történeti hátterét fejtegeti, s közben a mindig nagyszámú hallgatóság figyel és jegyzetel... És érzékelem, hogy a májusi melegben együtt megyünk a hallgatók után valahol Jósvald, Szinpetri környékén, mert várnak bennünket a kijelölt házaknál egy kis nyelvjárásgyűjtő beszélgetésre...

Minden bizonnyal Bárczi Gézának ez az „élő” volta hozta oda a kollégákat is 1994. január tizedikén a Bölcsészettudományi Kar tanácstermébe, hogy ülőhely már nem lévén, állva is végighallgassák a száz éve született professzor emlékét felidéző előadásokat.

Én is ezt az „élő” Bárczi Gézát szeretném a továbbiakban e könyvecske lapjaira odavarázsolni.

AZ INDULÁS ÉVEI (1894–1919)

1. Bárczi Géza (az anyakönyvi bejegyzés szerint: Bárczi Géza József) 1894. január 9-én született Zomborban. Édesapja Bárczi Iván pénzügyi segédtitkár (pályája végén pénzügyigazgató), édesanyja Sántha Berta. Szüleitől sokféle indíttatást kaphatott. Az apa a régi Trencsén vármegye Bán nevű falujában született, és 1880-ban változtatta meg hivatalosan a család korábbi „Brix” nevét „Bárczi”-ra. Sokoldalú, sokfelé próbálkozó jogvégzett ember volt: nyelveket tudott, fordított, verseket és különféle témájú újságcikkeket írt, újságot szerkesztett pénzügyi foglalkozásán kívül. Az anya Léván született, és a Palócföld szép magyar nyelvét, a palócok gazdag lelkivilágát, szokásait hozta magával, ezenkívül ő is beszélt németül, továbbá kitűnően írt

és rajzolt. A családnak a köztisztviselők hányatott sorsa jutott osztályrészül: laktak Ipolyságon (a szülők itt kötöttek házasságot is), Zomborban, majd Nagyenyeden, Nagykárolyban, Trencsénben, Trianon után pedig Esztergomban és Győrben.

2. Bárczi Géza Zomborban korán megismerkedett a város és a környék etnikai sokszínűségével: a különböző nyelvjárásokat beszélő magyarokkal és a szerbekkel, a bunyevácokkal, a németekkel. Alsóbb fokú iskoláit itt végezte, és a helybeli állami főgimnáziumban érettségizett 1911-ben. Kedvelte Zombort, a gimnáziumot és Bácskát. Később – legtöbbször előadóként is – szinte minden alkalommal részt vett például az adai Szarvas Gábor-napokon, és egyéb módon is támogatta az ottani nyelvművelő mozgalmat. Még írói álnevével (Bácsmegyei Géza) is szülőföldjére emlékeztetett. 1974 novemberében egy jugoszláviai tisztelő-

jének a levélbeli megkeresésére másfél gépelt lapon „vall” az egykori gimnáziumról (MTA Könyvtár, Ms 5912/254. sz. alatt, a Bárczi-hagyatékban). „Iskolámra – írja – mindig jó emlékekkel gondoltam és gondolok vissza... Általában úgy látom, hogy az iskola sokat tett abban az irányban, hogy a könyvszeretetét, a szabadság megbecsülését és az emberi gondolat tiszteletét belém oltsa.” Utal egyes tantárgyakra is: „... sok hasznos ismeretet kaptam az iskolától. Meglehetősen megtanultam latinul..., kizárólag az iskolában szerzett német nyelvi ismereteim képessé tettek arra egyetemi tanulmányaim során, hogy a német nyelvű szakirodalmat minden nehézség nélkül használhassam.” Kiemeli aztán, mint hasznos gyakorlati ismeretet, a gyorsírást. Nem marad el természetesen a bíráló megjegyzés sem: „Hiányolom, hogy az iskola nem volt szigorúbb, nem szorított több tanulásra”, és külön szól a nyelvtudományról, amelyre éppen az isko-

lától különösebb ösztönzést nem kapott.

Még három dologra kell utalnom. Először: itt, Zomborban határozza el, hogy turkológus lesz, és tanul is törökül. Aztán ezt írja többek között 1911. május 30-án az Eötvös-kollégiumba való felvétele iránti kérelmében: „... képesítve vagyok az eszperantó nyelv tanítására, aminthogy ezt a nyelvet a zombori állami főgimnázium rendszerített tanfolyamán tényleg tanítottam is” (idézi Kiss Jenő: *NytudDolg.* 14. sz. Bp., 1973. 195–196). Sőt – mint Szeli István utal rá *Egy tudományos világkép gyökerei. Életrajzi esszé Bárczi Géza ifjúkoráról* c., nagy körültekintéssel megírt munkájában (sajtó alatt, 23) – 1913-ban és 1914-ben hat részletet közzétett *Az ember tragédiája* eszperantó fordításából (6., 4., 13., 15. és 9. szín, ilyen sorrendben) a *La verda standardo* c. eszperantó lap hasábjain, Cezaro Bárczi aláírással. Egyébként VIII. osztályos korában eszperantó klubot is alapított. Hogy a

többi részt lefordította-e, annak nincs nyoma, de az eszperantó iránti vonzalma élete végéig megmaradt.

Másodszor: Szeli kutatásai szerint „A gimnázium évkönyveiből, az iskolai testületek és szervezetek jegyzőkönyveiből, s a tanintézet monográfiájából s más egykori feljegyzésekből kitűnik, hogy Bárczi igen élénk tevékenységet fejtett ki az iskolai ifjúság társadalmi egyesületeiben és kulturális mozgalmában...” (i. m. 25, l. még uo. 25–27).

Harmadszor: nem feledkezhetünk meg Bárczi Géza költői, írói próbálkozásairól. „Az idős Bárczi közöttünk járva – írja Szeli – nemegyszer emlegette olykor élcelődve is egykori önmagán, hogy zombori »költőkorában« több verse is megjelent a helyi lapokban” (i. m. 35). A szépirodalom iránti vonzódását már az is jelzi, hogy „az irodalmi önképzőkörben ő és Sztankovics (Szenteleky) Kornél tölti be egymást majdnem folyamatosan felváltva az elnöki, illetve titkári tiszte” (i. m.

27–28). És még inkább a Szeli Istvántól felkutatott, 1906-ból, 1907-ből és 1908-ból származó kéziratos verseket és szépprózai darabokat tartalmazó kéziratos hagyaték (MTA Könyvtár, Ms 5918/4. és 5. jelzéssel). A Koszorú c. I. részben (96 számozott lap) „szerelmes versek, episztolák, köszöntők, ódák, népdalok, katonadalok, elégiák, emlékkönyv-rigmusok, költői elbeszélések, fordítások török, latin és német nyelvből, gyorsírással lejegyzett és görög betűs versszövegek olvashatók” (i. m. 36). A Bokréta c. II. rész (50 számozott lap) hasonló műfajú alkotásokat tartalmaz. Lássunk a versekből két rövidebbet:

Ősz*

Hulladoznak már a fáról
Sárga őszi levelek
S ködből való lenge fátyol

* Zombor, 1906. Megjelent az „Ifjúság” I. évf. 3. számában.

A föld felett ím lebeg:
Dér borít el füvet és fát
És lehullott levelet,
Csonka merev ágakon át
Zord téli szél füttyölget,
Lelkemben is komor ősz van,
Reményimben csalatkoztam:
Nem messze van már a tél,
Halált hozó keserv, szél.

Az én dalom

Ifjú utas törekszik ott,
Fel magas hegytetőre,
S nem ismerve fáradságot,
Kitartón megy előre.
Hátráltatják a nagy kövek,
Útját állja a patak,
De hiába csak nem csügged,
Célja felé csak halad.
Az az ifjú ím én vagyok,
S a bérc, amely felém ragyog,
Egy leánynak a szíve,
Kinek neve ...-e.

Zombor, 1907.

És a hét versszakos *Kossuth* c. ódából is idézek néhány szakaszt:

Atyja voltál vészben a nemzetednek,
Az pediglen hűn követé vezérét
És te széttörvén a gonosz bilincset
Fényt derítél rá!

Szép vakító csillag a szellemednek
Messze áldást hintve gyuló sugára,
És e fény, bátor te magad kimúltál
Él, örök évig.

Tested az meghalt, de te élsz örökké,
Egy egész nemzet helyezett a sírba,
Egy egész nemzetnek imája kísért
Mennyei fénybe.

Zombor, 1907.

Szeli professzor szerint Bárczi költői zsengei nem haladják meg színvonal tekintetében az önképzőköri verselést, de mindenképpen bizonyítékai a nyelvi kifejezés, a nyelvi szépség iránti érdeklődésnek. (A verseket l. Szeli idézett kötetében, l. még: Szeli István: *Bár-*

czy Géza ifjúkori irodalmi munkássága.
Magyar Szó 1994. november 26. 9.)

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy Bárczi Géza sokoldalúsága, sok irányú érdeklődése már legifjabb korában Zomborban megmutatkozott.

3. A sokoldalúságát jelezte az is, hogy magyar–latin–görög szakos hallgatónak iratkozott be érettségi után 1911-ben a budapesti egyetemre. De felvételét kérvén az Eötvös-kollégiumba – mint Pais tanár úr megjegyezte (*Életem, emlékeim*. Valóság 1971. 6. sz. 34) – B. G. úrnak (vagyis a Kollégium legendás igazgatójának, Bartoniek Gézának) a jóvoltából a három szakot később még megtetétzte a franciával. Az Eötvös-kollégium – amely a párizsi École Normale Supérieure mintájára létesült Budapesten, és amely olyan sok kiváló tudóst, tanárt, szakembert nevelt az országnak – még közelebb vitte a tudományhoz, benne a nyelvtudományhoz, és lakóit – egymást is

tanítva és egymástól is tanulva – olyan szellemi és valóban az életre előkészítő élményekben részesítette, amelyek nem kis mértékben elősegítették Bárczi Géza példamutató egyéniségének a kialakulását is.

Maga Bárczi később, talán a hetvenes évek elején az Eötvös-kollégiumban tartott előadásában három tényezőt jelölt meg, mint amelyek elsősorban járultak hozzá ahhoz, hogy „ez a különösen szerencsés intézmény kiválóan oldotta meg azt az ember-, tudós- és tanárnevelő feladatot, amelyet életre keltői neki szántak”. „Az első a könyvtár a maga rendezett gazdagságában és szabad szerkezetében.” „A másik elhatározó tényező Bartoniek Géza volt, Bé Gé úr, aki oly csodálatosan tudta összhangba hozni a tökéletes szabadságot és a mintaszerű fegyelmet.” A harmadik tényező „az ifjúságnak a szelleme”. „A legközvetlenebb nevelője a kollégistának maga a kollégiumi ifjúság volt... Ez a belső nevelő

szellem nem az egyéniségeket gyalulta egyformára, ellenkezőleg, tiszteletben tartotta a nem mindennapi, de értékes vonásokat, csupán a szellemi ürességgel szemben volt kérlelhetetlen.” (L. részletesebben: *Eötvös Kollégiumi Em-lékkönyv*. 1970–1980. Bp., 1980. 29–33.) Nem csoda hát, hogy 1914-ben, amikor B. G. úr Bárczi Gézát – a francia nyelv elsajátításában tanúsított szorgalmának a megjutalmazásaként – ösztöndíjjal Franciaországba küldi, leveleiben mindig szóba kerül a Kollégium.

4. Bárczi Géza 1914 nyarán Párizsban és Boulogne-sur-Merben a rá jellemző tudásszomijjal vetette bele magát a tanulásba: „... pár napja érkezünk meg, az egyetemre már beiratkoztunk, az előadásokat buzgón és boldog mohósággal hallgatjuk” – írja levelében a Kollégium igazgatójának, és hallgatótársa – a francia irodalom későbbi kiváló professzora, Gyergyai Albert – még ezt is hozzáteszi: „Bárczi-

val az egyetemre járunk naponta, s ő a nyelveket és a nyelvészetet bújja” (az idézeteket l. NytudDolg. 14. sz. 196). 1914 vége felé azonban tanulmányait megszakítja az első világháború. Az internálás nehéz évei következtek számára (három internálótáborban: Les Sables d'Olonne, Noirmoutier, Ile d'Yeu). Hogy viszont ez alatt a megpróbáltatásokkal teli csaknem két és fél év alatt is megőrizte az élet teljessége és az emberek iránti szeretetét, a tanulásnak, a mindig többet tudni akarásnak a vágyát, azt utolsó, már a halála után napvilágot látott, a rá jellemző vonzó stílusban megírt dolgozata is igazolja. Ebben (It. 1976. 88–100) – megjegyzéseket fűzve Lőrinczi Lászlónak *Utazás a Fekete Kolostorhoz* (Bukarest, 1975) című munkájához – valójában a noirmoutier-i internálótáborban eltöltött időkre emlékezik. A „tétlenség unalmában”, a „bizonytalanság szorongásában”, a „nyugtalan, ideges hangulatban” (i. h. 89) hol a könyvek-

hez, hol a nyelvtanuláshoz (itt spanyolul és olaszul tanult), hol a zenéhez vagy játékhoz menekül, hol pedig vállalja a vízhordást is a faluból, csak hogy közvetlen kapcsolatba kerülhessen a világgal, az emberekkel, az élettel... És abban az „embertelenség”-ben milyen elfogulatlan, reális képet tudott kialakítani fogvatartóiról: a francia táborparancsnokról, a három káplárról, francia férfiakról és nőkről, akikkel a sors összehozta. A zenére, Kuncz Aladár csellózására így emlékezik vissza: „Kuncz Dadi, aki kitűnően csellózott, csináltatott magának Varga asztalossal egy csellószerű furcsa jószágot, egy háromszögű alapon épült ferde gúla formájú valamit; ennek a nyaka csinos női aktban végződött, Max von Bergen német szobrász műve... a csellónak halk, zümmögő, de egyáltalán nem kellemetlen hangja volt. Gyönyörű nyári estéken Kuncz felhozta a csellót, és a magasabb csonka torony teraszán játszott, miközben

Luger kávéfőzőt, és mi éjjel kettőig, háromig hallgattuk a zenét. Ilyenkor már nem kellett félni a tilalom áthágásának fölfedezésétől, a cselló halk hangja nem hallatszott el messze, a faluban aligha vették észre... A langyos éjszakában a csodálatos holdfény fodrozva tükröződött az enyhén, szelíden ringó tengeren. A mesebeli óra bűvölete szinte önkívületben, irreális, nem földi valóságba siklatott át...” (i. h. 93–94). – A vízhordás meg így jelenik meg Bárczi emlékezetében: „A tespedő unalomtól, a bezártság reménytelenségétől való menekülés volt a vízhordás is. Állt az udvar közepén egy óriási hordó, s ezt napjában feltöltötték egy lajtból ivóvízzel. A fuvarozás költségeit akarva megtakarítani, Chapellier beszerzett egy kis, kétkerekű lajtót, amelyet emberi erővel el lehetett húzni vagy tolni, s aztán az internáltak között keresett vállalkozókat, akik hajlandók lettek volna a kútra kijárni... Kuncz könnyen rábeszélte

bennünket, hogy vállalkozzunk e munkára, hiszen ez annyit jelentett, hogy naponta többször ki lehetett járni a táborból, embereket látni, szabadabb levegőt szívni... Jelentkeztünk... mi pedig napjában többször is elhúztuk a könnyű lajtot a falu végén lévő kúthoz, ott vagy egy félórára leheveredtünk a fűbe, a kísérő katona kapott egy szivart, s a kirándulás neki is kellemes volt. A kúthoz nők is jöttek vízért, beszédbe lehetett elegyedni velük, és rövid időre az az illúziónk támadt, hogy újra kapcsolatba kerültünk a világgal..." (I. h. 94.)

1915 karácsonyától Bárczi Géza egyre betegbb lett, legyengült, lesóványodott, amit a szabadulás reményében maga is elősegített. Ez utóbbit így írja le Kuncz Aladár „mélybe markoló személyes élményeken alapuló regényében” (egyébként körülbelül tízszer említi Bárczi Gézát): „Bárczi semmit sem evett. Már hónapok óta koplalt, vagy csak lehetetlen dolgokat fogyaszt-

tott úgy, hogy arca fehérebb lett a krétánál, amellyel ecetben feloldva szintén táplálkozni szokott. Készült az orvosi vizsgálatra. Tudta, hogyha a vizsgálat késik, életével fizet rá. De vállalta a nagy kockázatot: kiszabadulás vagy halál.” (Kuncz Aladár: *Fekete kolostor*. Athenaeum. Bp., é. n. 9. kiadás 267.)

A Nemzetközi Vöröskereszt közbenjárására 1917 januárjában átkerült Svájcba (először Hertensteinbe, a Vierwaldstätti-tó mellé, aztán Lausanne-ba), az internálás lényegesen enyhébb körülményei közé. Majd tanulmányait is folytathatta: négy félévet hallgatott a lausanne-i egyetemen. Az egyetemen főszakja volt a francia, mellékszakai az olasz és a spanyol. De mindenekelőtt latinnal, francia nyelvtörténettel, általában a romanisztikával foglalkozott.

A francia nyelvterületen és egyetemeken eltöltött idő, a romanisztikával való foglalkozás és nem utolsósorban

az a tény, hogy Lausanne-ból hozott magának feleséget, Bárczi Gézát egy életre a francia nyelvhez és irodalomhoz, a francia kultúrához kötötte. 1919 áprilisában térhetett haza Magyarországra.

BÁRCZI GÉZA, A KÖZÉPISKOLAI TANÁR
ELHATÁROZÓ LÉPÉSEK
A NYELVTUDOMÁNY FELÉ
(1919–1941)

1. Hazatérése után, még 1919 júniusában letette magyarból a szakvizsgát és franciából az összevont alap- és szakvizsgát. Egy év múlva, 1920-ban – a pedagógiai vizsga letétele után – szerezte meg a magyar–francia szakos középiskolai tanári oklevelet. Még 1919-ben megkezdte tanári működését, hogy aztán több mint egy fél évszázadon át nevelje – nem mindennapi eredményességgel – előbb a középiskolás, majd az egyetemista diákok egymás után jövő nemzedékeit.

Középiskolában több mint két évtizeden át tanított, 1919-től 1941-ig. Egy évet a Ponty utcai és a Mester utcai kereskedelmi iskolában, majd 1920-tól egy évtizeden át az Eötvös József reáliskolában és 1929 szeptemberétől a budapesti Középiskolai Tanárképző-

intézeti Gyakorló Gimnáziumban, közkeletű nevén: a Mintában. Bárczi Géza oktató-nevelő munkáját a biztos tudás, az alapos felkészülés, a szigor, de ugyanakkor a jó pedagógiai érzék (megfelelő kapcsolat a tanítványaival stb.), egyáltalán az igényesség jellemezte. A reáliskolai tanárra így emlékezik vissza a régi tanítvány, Stephanides Károlyné: „... igényes tanár volt. Ha hiányzó tanárt helyettesített, sohasem adott ún. szabad foglalkozást..., hanem a tanulók korától függően valamilyen témáról kezdett beszélgetni velük, amely lekötötte a figyelmüket..., pl. irodalomról, nyelvészetről, történelemről, művészetről. Ennek híre ment az iskolában, úgyhogy ha olyan osztályba lépett be, ahol különben nem tanított, felragyogott a fiúk szeme.” (Bárczi Géza *Emlékkönyv*. MNyTK. 200. sz. 1994. 161–162.)

A Mintában eltöltött éveket maga Bárczi Géza így idézi vissza 1972-ben, *A Minta emlékkönyvébe* c. írásában: „Életem

legnyugodtabb és talán leggyümölcsözőbb tíz évének emlékei fűznek az egykori Mintához. Igen kedves kollégák meleg baráti köre, gondolkodásra szoktatott, érdeklődő, sokat kérdező tanulók, akikkel élvezet volt dolgozni, adták meg a munka számára a legkedvezőbb háttérrel, s egy kimagasló oktató-nevelői egyéniséggel, Staud János igazgató szelleme hatotta át az egész iskolát, és biztosította az elméletileg is jól megalapozott, magas színvonalú oktatási gyakorlatot... Ekkor, a konferenciákon, jegyzőkönyvírásom keresztül lettem, ha lettem, tudatos pedagógussá. S ugyanakkor tudományos munkára is maradt időm, kedvem, energiám, mert a Minta sajátos szelleme ennek is kiválóan kedvezett..." (Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Ságvári Endre Gyakorló Iskolájának Centenárium Emlékalbuma. Bp., 1972. 61; újra közölve: Bárczi Géza *Emlékkönyv* 162).

Balázs János a Bárczi Géza halála utáni rádiós megemlékezésben (1976)

egyenesen „csodálatos művészet”-nek nevezte Bárczi professzor gyakorló gimnáziumi franciaóráját. Tudniillik 1939-ben mint gyakorló tanár részt vett egy hetedikeseeknek tartott órán, amelyen Alfred de Musset egyik versét elemezték az explication de texte módszerével, kitűnően és egyben jó franciasággal. Bárczi Géza oktató-nevelő módszere tehát érezte hatását a Mintában az ott gyakorló tanárjelöltek számára is. Ez utóbbiak szintén úgy emlékeznek gyakorlóidejükre, mint amikor Bárczi tanár úrtól egy életre kaptak útravalót.

Érdekességgként megemlítem, hogy Bóka László professzor, a jó barát szerepelteti Bárczi Gézát, a középiskolai tanárt *Nandu* c. regényében. Minden bizonnyal találóan mutatja be: „Az intézetben a természetrajzot világi tanár oktatta, Brix tanár úr... hatvan és hetven között járhatott élete útján... De haja éppen hogy szürkült, s valami-féle, talán kisfiús gondossággal volt

elválasztva oldalt. Szépen domborodó homloka, erős orra, angolosan nyírt bajusza, finom metszésű szája férfias erőt, szép szavú értelmet s ínyenc életkedvet sugárzott. Nem volt magas, de arányos termetű, izmos, sovány, gyors léptű, gyors mozgású ember volt. Legendák keringtek róla, borzongató és vonzó legendák..." (*Nandu. Szépirodalmi K. Bp., 1963. I. 203.*)

2. Külön kell szólnunk Bárczi Géza tankönyveiről. 1926-tól 1942-ig ugyanis megjelenteti igen eredményesen tanítható és tanulható francia nyelv-könyveit a középiskolák valamennyi osztálya számára (a III.-tól a VIII. osztályig). Ezek időálló voltát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy egy részüket még 1945 után is újra megjelentették. És hogy Bárczi Géza az egyetemi katedrán is felelősséget és a korábbihoz hasonló vonzalmat érzett az iskolai oktatás iránt, arról meg az tanúskodik, hogy mint már debreceni

professzor 1948-ban megírja (Makay Gusztávval együtt) a francia nyelvkönyvet az általános iskolák VII. osztálya számára. (Részletes bemutatásukat l. Kálmán András – Szabics Imre: *Bárczi Géza romanisztikai munkássága. A nyelvtudomány és a nyelvoktatás műhelyéből.* Bp., 1988. 52–87.) Egyébként a középiskolai idegennyelv-oktatást később is, mindig figyelemmel kísérte (l. pl. a nyelvérzéssel foglalkozó interjúját: *Köznevelés* 1966: 891–892).

3. Megemlítem, hogy Bárczi Géza hazatérése után egy évig még az Eötvös-kollégiumban lakott, majd miután 1920 nyarán feleségül vette a franciasvájci Simond Renée-t – akivel még Lausanne-ban ismerkedett meg, és aki aztán egy életen át hűséges társa volt –, megvásárolta Csillaghegyen a Ráby Mátyás (akkor: Fő) utca 26. sz. alatti kertes, többszobás házat, és ettől kezdve itt éltek ebben a csendes, kellemes, általuk is igen kedvelt környezetben

életük végéig. (B. Simond Renée-ről és Csillaghegyről l. később is.)

Talán érdemes megjegyezni, hogy a húszas évek legelején Bárczi tanár úr közreműködött a minisztérium megbízásából a trianoni békeszerződéssel kapcsolatos iratok fordításában.

Bárczi Géza természetesen később is közvetlen kapcsolatot tartott az Eötvös-kollégiummal. Az 1920/1921-es tanévben francia nyelvből adott elő a kollégistáknak. 1938-ban pedig Szabó Miklós, az akkori igazgató felterjesztette a kultuszminiszterhez Eötvös-kollégiumi tanári kinevezésre, többek között a következő indokolással: „Dr. Bárczi Géza az Eötvös Collegiumban végezte egyetemi tanulmányait. Nagy tudományos felkészültségén kívül jellembeli és tanári kiválóságai teszik őt elsősorban alkalmassá az Eötvös Collegiumi munkakör betöltésére.” (A levél az Eötvös-kollégium levéltárában.) Ez azonban valamilyen oknál fogva mégis megghiúsult. Fentmaradt

tudniillik Bárczinak az a levele, amelyet az igazgatóhoz írt válaszként, s ebben a következő olvasható: „Szíves vigasztaló soraidat megkaptam. Én sajnálom legjobban, hogy ez a számomra oly kedves és megtisztelő terv meghiúsult.” (A levél az Eötvös-kollégium levéltárában.) De 1940-ben vagy talán inkább 1941 első felében ismét tartott nyelvészeti órákat harmadéveseknek a Kollégiumban. Király István ugyanis a már említett rádiós megemlékezés során – mint akkori tanítvány – arról beszélt, hogy Bárczi Géza igazi tanár volt, óráit a tárgyszerűség, a lényeglátás jellemezte és hogy egész puritán egyéniségével munkaszeretetre, az értékek tiszteletére nevelt.

4. Az 1919–1941 közötti évtized Bárczi Géza életében a nyelvtudóssá érés ideje is. Mint halála előtt néhány héttel, 1975. október 12-én egy videofelvétel alkalmával saját pályájáról így nyilatkozott: pályája „bizony kanya-

rokkal és elvesztegetett idővel van tele” (*A hetvenes évek magyar nyelvészei. Pályaképek és önvallomások* 4. sz. ELTE Fonetikai tanszék. 1994. 3). Valóban, gimnazista és még Eötvös-kollégista korában is turkológus akart lenni. Francia fogsága miatt azonban turkológiai tanulmányait nem folytathatta. Foglalkozott viszont francia nyelvtörténettel, több román nyelvvel, azaz romanista akart lenni. Hazakerülve azonban a könyvtárviszonyok, illetve saját életútjának alakulása miatt romanisztikai tanulmányait is le kellett szűkítenie a magyar–francia érintkezések vizsgálatára. Közben persze többszöri, szinte évenkénti belgiumi tartózkodása során megtanult vallonul is.

Így érthető, hogy 1923-ban induló tudományos munkálkodásának (első közleménye: *Kilincs*: MNy. 19: 89–90, franciául: *Revue des Etudes Hongroises* I. 184–187) különösen az első másfél–két évtizedére a romanisz-

तिकai irányultság nyomja rá bélyegét. Továbbá hogy ez vezeti el a magyar nyelvtudományhoz, azon belül is mindenekelőtt a szótörténeti-etimológiai vizsgálatokhoz; és hogy a francia művelődéssel való kapcsolata nem szakadt meg élete végéig.

A francia–magyar történeti (benne művelődéstörténeti) kapcsolatokat tárgyaló dolgozatok közül megemlítem a következőket: *Quelques documents sur les premières colonies françaises en Hongrie*. *Revue des Etudes Hongroises* 7: 113–116; *A verviers-i karácsonyi bábszínház*. *Élet* 22: 497–500; *A vallon karácsonyi énekek*. *Élet* 23: 416–419; *Francia zarándokok I. Endre idejében*. *MNy.* 32: 260–261; *A középkori vallon–magyar érintkezésekhez*. *Száz.* 71: 399–416; stb.

Foglalkoztatták aztán a francia nyelv hang- és alaktörténeti kérdései: *A francia r hang történetéhez*. Doktori disszertáció. Szeged, 1926; *Ó-francia hang- és alaktan*. Pécs–Budapest, 1933. De már e kutatásaival párhuzamosan –

a harmincas években pedig még inkább – a francia–magyar kapcsolatokon ugyan belül maradva egyre jobban a magyar helyesírás- és hangtörténeti problematika kap nagyobb hangsúlyt (l.: *Két ófrancia jövevényszavunk hangtörténetéhez.* MNy. 25: 181–184; *Az ómagyar sc hangjelölés.* MNy. 31: 74–84, 140–147; *Az Árpád-kori magyar hangjelölés c, ch, sch jeleihez.* Melich-Eml. 32–47; *Francia hangjelölési hatás a jésített hangok Árpád-kori jeleiben.* MNy. 38: 16–26; stb.), illetőleg egyes magyar szavak és tulajdonnevek eredetének-történetének vizsgálata (*Tálya, furmint, mécs, márc, címer, must, szekrény, lakat, paraj, bolt, Alistál, Felistál, korc* stb., a MNy. egyes évfolyamaiban).

A teljesen vagy jobbra francia nyelvi irányultságú korszakot az említett *Ó-francia hang- és alaktan* (1933) zárja le. Bár ez nyilvánvalóan francia, német stb. nyelvtörténeti munkákon alapul, és bár elsősorban „az egyetemi hallgatók számára készült kézikönyv”

(III.), mégis felmutatja mindazokat a tanári és tudósi érdemeket, amelyek Bárczi Géza munkásságát olyan sajátossá teszik: a nyelvi jelenségek mozgásának a bemutatását; a nyelvi rétegek szerepének figyelembevételét; a problémák megláttatását; a nyelvtörténeti gondolkodásra nevelést; a didaktikai szempont érvényesítését; továbbá azt, hogy mindent megmagyaráz és hogy hatalmas, néhány mondat-
tal is kitűnően eligazító bibliográfiát ad.

Bárczi Géza a már inkább magyar nyelvészeti célú szótörténeti kutatásainak eredményeit – két részösszefoglalás (MNy. 26: 109–115, 172–183; NyK. 50: 18–29) után – *A magyar nyelv francia jövevényszavai* c. monográfiájában összegezte (A Magyar Nyelvtudomány Kézikönyve. Bp., 1938.). Mind a szótörténeti-etimológiai cikkek, mind ez a mintaszerű monográfia már az ízig-vérig etimológus Bárczi Gézát állítják elénk. Problémaérzékenység, erős kri-

तिकai hajlam, lényeglátás, alapos körültekintés és módszeresség (a hangalak és a jelentés fejlődésének a tárgy- és művelődéstörténeti tényezőket is mindig figyelő számbavétele), világos és élvezetes stílus jellemzi őket. Ezek után nem csodálkozhatunk, hogy szerzőnk – kitűnő ötleteire is támaszkodva – számos új származtatással gazdagította szókészlettörténetünket.

A „romanisztika” címmel jellemzett korszakhoz még három megjegyzés kívánkozik. Mintaszerű francia középiskolás tankönyvein kívül sorra-rendre ír recenziókat a francia nyelvészettel kapcsolatos munkákról (Eckhardt Sándor: *Újfrancia leíró nyelvtan*. EPhK. 53: 120–122; *Dictionnaire français–hongrois de M. Sauvageot*. Nouvelle Revue de Hongrie 1932. juil. 87–88; *Grammaire de l'Académie Française*. F. Brunot: *Observations sur la Grammaire de l'Académie Française*. EPhK. 58: 35–37; stb.). Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy bár 1940 után a romanisztika nem áll

Bárczi Géza érdeklődésének a közép-pontjában, ilyen tárgyú tanulmányt kisebb számban később is közzétesz (pl. ALingu. 1: 19–63; MNy. 53: 450–452; stb.). Végül idekívánczik az is, hogy még a jóval későbbi években is gyakran francia nyelven írta meg dolgozatait, illetőleg így ismertette a magyar nyelvészet eredményeit a külföldi nyelvtudósokkal (pl. *Les travaux de l'Atlas Linguistique de la Hongrie*. ALingu. 6: 1–52; *Les recherches dialectologiques en Hongrie*. Orbis 12: 141–156; *Les origines de la langue littéraire hongroise et orthographe au XVIe siècle*. ALingu. 14: 1–22; stb.).

5. Erre az időszakra esik a *Magyar Szófejtő Szótár* megszerkesztése és megjelentetése. Így számol be ezekről Bárczi az említett videofelvétel alkalmával elmondott pályaképben: „... ez alatt az idő alatt természetesen már szükséges volt megismerkednem jobban, mélyebben a magyar nyelvtörté-

nettel is, úgyhogy, amikor a harmincas évek vége felé Pintér egy magyar értelmező szótárt tervezett a Budapesti Középiskolai Tanárok Munkaközösségében, megkért engemet arra, hogy minden egyes szócikk után egy etimológiai megjegyzést tegyek, hogy az az illető szó török, finnugor eredetű stb., egészen rövid és minden fejtegetés nélkül. Én erre vállalkoztam, el is kezdtem dolgozni, gyűjtöttem az anyagot bőven, amikor az egész Pintér-féle vállalkozás összeomlott. Azt gondoltam, hogy hát az eddig hiába végzett munka ne menjen teljesen veszendőbe, talán meg tudom én magam is csinálni egy kis etimológiai szótárnak a kidolgozását. Felajánlottam az akkori Egyetemi Nyomdának ezt a munkát, és miután egy betűt, egy kis betűt kidolgoztam próbaképpen, azt megmutattam egypár befolyásos kollégának, Németh Gyulának például, akinek nagyon-nagyon tetszett, azután Paisnak és Melichnek, és az ő ajánlatukra

az Egyetemi Kiadó, az Egyetemi Nyomda Kiadója elfogadta kiadásra, és így jelent meg a Szófejtő Szótár.” (I. h. 3–4.) Hozzátehetjük: 1941-ben. (L. részletesebben Bárczi Géza: *A Magyar Szófejtő Szótár lexikográfiai elvei*. Szótártani tanulmányok. Szerk. Országh László. Bp., 1964. 9–28). Erről a szótárról állapítja meg találóan Benkő Loránd: „... a maga nemében, a népszerűsítő és a tudományos igények együttes kielégítésében európai szinten is klasszikus alkotás” (NytudÉrt. 40. sz. 10; l. még Pais méltatását: MNy. 60: 130–132). Egy-egy szó eredetét, hangalakját és jelentésbeli változását lényegre törően, világosan, ugyanakkor a megfelelő tudományossággal összefoglalt cikkei miatt a legutóbbi időkig állandóan forgatott nyelvészeti munka volt, sőt *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* (Bp., I–III. 1967, 1970, 1976) mellett is éppen a jelzett érdemei miatt napjainkban és a jövőben is sokan fognak hozzáfordulni gyors tájékozta-

tásért. Az Akadémia méltán tüntette ki 1944-ben. És teljes joggal mondta maga Bárczi Géza: „Ezzel a szótárral már végleg eljegyeztem magam a magyar nyelvtudománnyal.”

Közben Bárczi tanár úr az egyetem felé is megtette a megfelelő lépéseket. 1926-ban bölcsészdoktori címet szerzett a szegedi egyetemen francia nyelvtörténetből, summa cum laude eredménnyel. 1932-ben a szegedi, 1938-ban a budapesti egyetemen kapott magántanári képesítést az ófrancia nyelv témaköréből. Mint magántanár és megbízott prosezemináriumi vezető korán bekapcsolódott az egyetemi oktatásba, mind a romanisztikát, mind a magyar nyelvészetet illetően. A jelzett két évtizedet mintegy az koronázta meg, hogy 1939-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották.

A DEBRECENI EGYETEM
PROFESSZORA
(1941–1952)

1. 1941-gyel kezdődik az a három évtized, amelyben Bárczi Géza tanári – ettől kezdve egyetemi tanári – és tudósi pályáján beérett a nem mindennapi gazdagságú termés. 1941-ben Csűry Bálint hirtelen halála után a kar meghívására kinevezték nyilvános rendes tanárrá a debreceni egyetem magyar és összehasonlító finnugor nyelvészeti tanszékére. Pais Dezső így utalt erre a hetvenéves Bárczi Gézát köszöntő beszédében: „Amikor az 1941-ben a magyar nyelvtudomány nagy kárára oly korán elhunyt Csűry Bálint debreceni tanszékének betöltésére került a sor, felvetették előttem, hogy ki lehetne az utóda. Azt feleltem: »Bárczi Géza!« Az ellenvetés rá így hangzott: »Hiszen az kiváló romanista.« »Igen!« – mondtam én. – »De ez

nem akadályozza abban, hogy egyszersem kitűnő magyar nyelvész lett legyen már eddig is, és ne legyen még inkább az, ha helyzetének lehetőségei segítik benne és kötelességei megkívánják tőle.« Meg vagyok győződve, azóta kiderült, hogy ritkán volt annyira igazam, mint akkor». (MNy. 60: 130.) Debrecen valóban teljesen új feladatok elé állította Bárczi Gézát. Maga így emlékezett vissza ezekre az időkre 1973-ban, Debrecenben, díszdoktorrá avatása alkalmából: „Mikor idekerültem, szokatlan feladat előtt álltam: én voltaképpen inkább románista voltam, mint magyar nyelvész, és most belecsöppentem olyan feladatba, amelynek középpontjában természetesen a magyar nyelvtudomány állott... Én magyar nyelvészettel egyáltalán nem foglalkoztam addig, kivéve a szótörténetet, ami a francia kapcsolatokat illeti, dialektológiával pedig egyáltalán nem. Viszont úgy éreztem, hogy kötelességem a debreceni ha-

gyományokba beilleszkedni. Tehát rámentem a dialektológiára is, és igyekeztem a lehetőség szerint tovább folytatni Csúrynek a gyűjtő és feldolgozó munkáját. Úgyhogy az én itteni professzorságom alatt a kiadványaink között továbbra is jelentek meg a Csúry szellemében készült néprajzi gyűjtések és feldolgozások.” (Idézi Sebestyén Árpád: MNyj. 20: 3–4.) Hogy a háborús és egyéb bonyolult problémák ellenére milyen mértékben tett eleget Bárczi Géza a jelzett feladatoknak, azt mi sem igazolja jobban, mint az a tény, hogy az ekkor tartott egyetemi előadásaiából nőttek ki szintézisei: egyetemi tankönyvei vagy inkább kézikönyvei, és hogy itt bontakozott ki sokoldalú, számos diszciplínára kiterjedő tudósi munkássága.

2. Mi volt a leghatásosabb és így leg-sajátosabb Bárczi professzor tevékenységében? Röviden: az az emberi magatartás és oktató-nevelő módszer,

amellyel hallgatóit meg tudta nyerni, és magához, illetve a nyelvtudományhoz tudta kötni. Ő maga is így érzékelte ezt, mert 1973-ban a következőképpen idézte vissza a debreceni éveket: „A hallgatósággal hamar megbarátkoztam. Sikerült a tanszéken olyan bensőséges, családias légkört teremteni, amiben lassanként a hallgatók mind otthon érezték magukat. És ez nem engedékenységen alapult: a tanszéken igen komoly munka folyt, a könyvtár állandóan használatban volt. De ez a munka valahogy olyan könnyed, derűs volt, nem volt benne kényszeredettség! Szobám mellette állt a szemináriumnak, minduntalan kijöttem, megnéztem, ki mit dolgozik, segítettem, ha elakadt, és ilyen módon a hallgatókban is felkelt a bizalom a tanszék iránt... az a szerencsém volt, hogy nagyon sok tehetséges tanítványom akadt, akikkel öröm és élvezet volt dolgozni, akiknek a haladását szemmel láthatólag lehetett követni, és

akikből azután valóban a tudomány-
nak tevékeny munkásai lettek, akik
nevet, megbecsülést tudtak szerezni
tehetségükkel, szorgalmukkal, mun-
kásságukkal... Szóval, meg lehetett
valósítani azt, ami ideális volna, ami-
ről »nagyüzemben«, például Pesten
szó sem lehet, hogy az ember minden
hallgatóját kívülről-belülről ismeri.”
(Idézi Sebestyén Árpád: uo. 4.)

És szabad legyen ideiktatnom, ho-
gyan éltem meg mindezt én 1945 már-
ciusától elsőéves magyar-francia-né-
met szakos hallgatóként. Bárczi pro-
fesszor a szónak eredeti értelmében
már az első előadásokon – akkor ép-
pen a magyar névmások történetéről
és a nyelvföldrajz kérdéseiről szolt –
lenyűgözött bennünket. Azaz szinte
lehetetlen volt nem követni és nem
lejegyezni logikus és egyszerre színes
okfejtését, és még ha ez nem sikerült is
mindig, valahogy a problémafelvetése
és -megoldása magával ragadott. Ha
az előadás a tudomány mikéntjét, ne-

hézségeit és szépségét mutatta meg, Bárczi professzor proszemináriuma a nyelvészeti módszerek világába vezetett be bennünket. Emlékszem rá, szemináriumi dolgozatként nekem az *iromba* szó eredetét, hangalaki és jelentésfejlődését, mai – köznyelvi és nyelvjárási, valamint szépírói – használatát és állandósult szókapcsolatokban való esetleges szereplését kellett bemutatnom, írásban elkészítve, de szabadon előadva, hogy aztán professzorunk megtegye az egészszel kapcsolatban a maga szigorú, de tárgyilagos helyesbítő észrevételeit. Hetekig csak a tanszéki könyvtárban éltem – mert valahogy szégyen lett volna nem jól szerepelni –, végigbukdácsoltam szinte valamennyi könyvön, mutatón, s ilyenformán nemcsak a dolgozat született meg, hanem megismertem a segédeszközöket is. Közben a tudomány, a módszer mellé felsorakozott a szintén nagyon fontos emberi közelség, csaknem családiasság is. Az átmenetet

az önkéntes folyóiratbeszámolók képviselték. Ez azt jelentette, hogy két-három hetenként beszámoltunk egy-egy magunk választotta újabb Magyar Nyelv-, Magyar Nyelvőr- vagy más cikkről, ami azonban jó alkalom volt arra is, hogy professzorunk érdeklődjön olvasmányainkról, terveinkről, problémáinkról. Aztán jöttek a közvetlen beszélgetések: amikor késő délután vagy este professzorunk átjött szobájából a szemináriumi és egyben könyvtárhelyiségbe, ahol mi dolgoztunk, majd megkérdezte, mivel foglalkozunk, és utána következtek újabb kérdések és válaszok, nyelvtudományról, a világ eseményeiről és még sok mindenről. Mindezek az emberi közelséget, a velünk való törődést jelentették. Igazi tudomány, emberi közelség: ezt kaptuk Bárczi Gézától.

A következő egyetemi évek az eddigieket mélyítették tovább. Miközben a szemünk láttára – pontosabban a fülünk hallatára – formálódtak Bárczi

Géza kitűnő jegyzetei, illetőleg tankönyv- vagy inkább kézikönyv-sorozatának egyes darabjai, még mélyebben és még többet láttunk meg a magyar nyelv és a nyelvek múltjának és jelenének a problematikájából, és még jobban megvilágosodtak előttünk azok a módszerek, amelyekkel ezek a problémák megközelíthetőek, megoldhatóak. A Bárczi Géza vezette nyelvjárásgyűjtések, a nagyerdei szemináriumi kirándulások, a fagyaltozások a Tóth-cukrászdában, a tanszékhez immár hivatalosan is közelebb kerülteknek az általa tartott francia nyelvi és irodalmi órák, továbbá azon igen gyakori beszélgetések révén, amelyeket az egyetemről gyalog hazamenet az akkori Libakerten át a Református Kollégiumig folytattunk, – ha lehet – még közelebb kerültem Bárczi Gézához és egyszersmind a nyelvészethez. (L. még Papp László – alapjaiban hasonló – beszámolóját: Nyr. 88: 5–7 és Bárczi-Eml. 141–142, valamint a Sebestyén Árpád utalását: MNy. 72: 9.)

3. Bárczi Gézának öt fő jellemvonását emelhetjük ki. Először is ízig-vérig nyelvtörténész volt: az egész nyelvnek és benne a nyelvi jelenségeknek a mozgása, alakulása, ezek okának és a kommunikációban betöltött szerepének a kifürkészése érdekelte; lényegében így szemlélte napjaink nyelvét is. Másodszor: a nyelvtörténeti iskola módszerét, annak hazai és külföldi eredményeit, eljárásmódjait ritka áttekintőképességével számon tartotta, de sohasem alkalmazta őket szolgai módon, másokon és saját magán is túllépett, ha úgy találta célravezetőbbnek. Talán nem túlzunk, ha kijelentjük: Bárczi professzor – képességeinél, ismereteinél, szemléleténél, módszereinél és eredményeinél fogva – a jelzett irányzatnak mindenképpen a csúcsát jelentette. Harmadszor: az eddig mondottak ellenére a szinkrón nyelvészetet is becsülte, sőt szorgalmazta, bizonyos vonatkozásban maga is művelte, és bár a „modern” jelzővel

illetett strukturalista, generatív nyelvészeti stb. irányzatok, módszerek nagyobb itenzitással életének csupán az utolsó évtizedében jelentkeztek, mint vezető tudós és úgy is, mint a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnöke ezeknek sem állt az útjukba. Azt vallotta ugyanis, hogy minden megközelítési móddal, módszerrel meg kell próbálkozni, és azokat, amelyek közelebb visznek a nyelv megismeréséhez, illetőleg amelyek jobba, helyesebbé, kifejezőbbé teszik a nyelvhasználatot, amelyek emelik az anyanyelvi műveltséget – föltétlen fejleszteni és művelni kell. Negyedszer: számára a nyelv, különösen az anyanyelv sokkal több volt, mint közlési eszköz. Az ő megfogalmazásában: az emberi tudás felhalmozódásának tárháza, aztán esztétikumot hordozó, művészi eszköz, továbbá a nemzeti tudat egyik letéteményese, amely érzelmi szálakkal is hozzánk kötődik. És ötödször: Bárczi Gézárt – mint többször utalt rá (l. pl.

MNy. 70: 253) – a nagy összefüggések, a szintézisek vonzották, jóllehet nem nézte le a részletkérdésekkel foglalkozó tanulmányokat sem, hiszen nem egyszer neki magának is ilyenekkel kellett pótolnia a szélesebb tablók hiányzó elemeit.

Bárczi Géza a Debrecenben eltöltött időt – hozzátehetjük: teljes joggal – élete legtermékenyebb évtizedének nevezte. Valóban ekkor jelenteti meg az Egyetemi Magyar Nyelvészeti Füzetek két számát (*Fonetika* 1951 és *A magyar szókincs eredete* 1951) és úttörő jelentőségű nyelvemlék-monográfiáját *A Tihanyi Apátság Alapítólevele mint nyelvi emlék* címmel (1951). Ezenkívül hét szótörténeti, kilenc hangjelölés- és hangtörténeti, hat dialektológiai, három történeti alaktani, három tudománytörténeti, három általános nyelvészeti tanulmánya és több nyelvvelő cikke látott napvilágot a debreceni években. (E korszak termését majd a következő két évtized termésé-

vel együtt jellemezzük, mivel valójában minden folytatódik, és még inkább kiszélesedik.)

Méltán választották meg tehát Bárczi Gézát 1947-ben a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjává, és méltán ítélték oda neki említett monográfiájáért, annak megjelenése után egy évvel, 1952-ben a Kossuth-díjat.

AZ EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
KATEDRÁJÁN
(1952–1970)
ÉS A NYUGDÍJAS ÉVEK
(1970–1975)

1. Bárczi Géza 1952 szeptemberétől a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának II. sz. Magyar Nyelvészeti Tanszékén mint tanszékvezető egyetemi tanár folytatta munkáját. Elmondhatjuk, hogy az ötvenes és hatvanas években mind mennyiségi, mind minőségi tekintetben itt is tovább szélesedett és gazdagodott oktatói, tudományos és közéleti tevékenysége.

Milyen célokat tűzött ki maga elé? 1952 júniusában írja: „Jelenlegi tudományos munkám és jövőbeli tudományos terveim ... egyrészt a történeti nyelvjáráskutatásra irányulnak, jelenleg a XVI. századi nyelvjárások területi megoszlására igyekszem világosságot deríteni. Tervezem másrészt a Szófejtő Szótár új, lényegesen bővített kiadását.

Legközelebbi munkaprogramom, mely jelenleg is a legnagyobb mértékben leköt, egyetemi tankönyvek írása... További kisebb tanulmányok előkészületben vannak. – Oktatói terveim továbbra is egyrészt az új tanárnemzedék nevelésére irányulnak: elsősorban népszerűbbé óhajtanám tenni a nyelvészetet a magyar szakos hallgatók között, ellátva őket nemcsak a szükséges ismeretekkel, de tanítva őket a tudományos gondolkodásra, hogy pályájukat szeressék, szakmájukban továbbképezhessék magukat, s kritikával viszonyuljanak a tudomány fejlődéséhez.” (A közoktatásügyi miniszternek szóló kérelme még Debrecenből. MTA Könyvtára Ms 5912/239.) Azt máris jelezhetjük, hogy a Szófejtő Szótár új, bővített kiadását kivéve messze eleget tett kitűzött céljainak. (L. a tudományos eredményeit tárgyaló fejezetben.) Itt csupán arra utalok még, hogy 1963-ban jelentette meg *A magyar nyelv életrajza* c. szintézisét

(második kiadása 1966-ban és a harmadik 1975-ben jelent meg), amelyért 1970-ben az Állami Díj I. fokozatával jutalmazták. Egyébként a feljegyzések szerint ezt a munkát 1964. február 24-én ismertették a párizsi rádióban.

2. Tanszéke irányításában – 1955-től, örömömre, én is a tanszék tagjai közé tartoztam – azt folytatta, amit Debrecenben elkezdett. Szigorú követelményei megmaradtak: végigtanítani (előadásokon, szemináriumokon, gyakorlaton) minden résztűdiumot, és aztán megállapodni alaposabb kutatás céljából néhányuknál. Továbbá: olvasni, tanulni minél többet és dolgozni, vitatkozni, írni, publikálni. Megmaradtak a tanszéki kötetlen (tehát nem értekezleti jellegű) megbeszélések is, amelyeken beszámoltunk akkori kutatásainkról, a legújabb – esetleg problematikus – folyóiratcikkekről és az oktatással összefüggő problémákról. (Egyébként hogy Bárczi professzor mi-

nyelvvel való foglalkozást, külön hangsúlyt téve a munkálatok elméleti és módszerbeli vonatkozásaira.

3. Külön kell szólnunk a sajnálatos módon nagyon rövidre szabott nyugdíjas évekről (1970–1975). Bárczi professzor körül valójában nyugdíjba menetele után sem változott semmi. Bejárt az egyetemre rendszeresen továbbra is, speciális kollégiumi előadásait megtartotta, ott volt a Kruzsokban, folytatta mint elnök a Magyar Nyelv-tudományi Társaság irányítását, mindezzel mintegy azt példázva, hogy számára az élet és a munka egyet jelent.

Látása azonban fokozatosan gyengült, de ez sem tudta meggátolni például abban, hogy részt vegyen az anyanyelvi és más konferenciákon. 1972. október 13-én például Adán magával ragadó beszéd kíséretében leplezte le Szarvas Gábor mellszobrát. Beszédének fő mondanivalója ez volt: „Jelentékeny mértékben Szarvas Gábor

lyen sokat adott az órák színvonalára, azt jól mutatta, hogy gyakran osztályozta előadásait, szemináriumait, és az ő hatására mi is ezt tettük, természetesen az indokokat sem hallgatva el.) A középpontban ezután is a nyelvtörténet állott: ezzel foglalkozó órákat tartottunk, ilyen irányban kutattunk, ebben éreztük igazán jártasnak magunkat (jellemző módon nemegyszer úgy „játszottunk”, hogy bizonyos, egyikünk által említett szavak eredetét kellett kitalálni). Mint már utaltam rá, professzorunk nem zárkozott el a mai nyelv vizsgálatától sem. Eredményesen művelte például a lexikográfiát (egyik irányítója volt *A magyar nyelv értelmező szótára* munkálatainak), a stilisztikát, és kedvenc szakterületei között tartotta számon a dialektológiát (irányította a nyelvatlaszmunkálato-
kat, mindig részt vett, még idős korában is az egyetemi nyelvjárásgyűjtő tanulmányutakon), a nyelvművelést, valamint az argóval, a nagyvárosi

érdeme, hogy most magyarul úgy írhatunk és beszélhetünk, ahogy írunk és beszélünk.” 1973. április 18-án meg a legmeghittebb barátjának kijáró beszéddel búcsúzott Pais Dezsőtől, szabadon mondva szavait, mert akkor már nem látta a kezében tartott papírlapot. És még 1974 májusában is leutazott Zalaegerszegre, hogy a Pais Dezső tudományos ülésszakon – méltatva Pais professzornak és Zalaegerszegnek, valamint Zala megyének a szoros kapcsolatát – külön záróelőadásban térjen ki a Pais professzor által művelt diszciplínákra.

Ha belepillantunk Bárczi Géza publikációs jegyzékébe, a nyugdíjban eltöltött mintegy hat év semmiben sem különbözik az előzőektől. 1974-ben jelent meg *Nyelvművelésünk* c. munkája (Gondolat K., 138 l.). Hat dolgozata foglalkozik etimológiával, három hangtörténettel, három alaktani kérdésekkel, nyolc nyelvtudomány-történeti jellegű, és még sorolhatnám tovább.

A sors kegyetlensége, hogy jóllehet Bárczi tanár úr szemműtété sikerült, a látás örömét azonban egyáltalán nem élvezhette, korábbi betegsége következtében 1975. november 7-én elhunyt. A barátok, a kollégák, a tanítványok nagy serege kísérte utolsó útjára a Farkasréti temetőben 1975. november 17-én (a búcsúbeszédeket l. MNy. 72: 1–10).

BÁRCZI GÉZA ÉLETMŰVE ÉS A MAGYAR NYELVTUDOMÁNY

1. Bárczi Géza tudományos munkálkodása több mint egy fél évszázadot ölel fel. Mivel az ő élete szétválaszthatatlanul egyé forrt a tudósi és a tanári munkával, sajátos oeuvre-jének a számbavétele – mondhatnánk: nyelvtudomány-történeti áttekintése – valójában a teljes életműbe enged bepillantást, az egész ember „megméréttetését” is jelenti.

A következőkben – immáron a nyelvtudomány-történet „szabályainak” megfelelően – mai szemmel tekintjük át fő vonásaiban Bárczi Géza magyar nyelvtudományi munkásságát, mégpedig sorra véve az általa művelt nyelvészeti diszciplínákat. Először foglalkozunk a magyar nyelvtörténettel (benne a szókincstörténeti, hang- és helyesírás-történeti, továbbá alak- és

mondattani tárgyú dolgozataival), majd a nyelvi rétegek, aztán a mai nyelv vizsgálata, valamint az alkalmazott nyelvtudomány körébe vágó munkáival, végül pedig az általános nyelvészeti, nyelvtudomány-történeti és egyéb tárgyú tanulmányaival és szintéziseivel.

Mielőtt az egyes diszciplínákat röviden sorra vennénk, összefoglalóan utalok arra, hogy Bárczi Géza munkássága milyen hatással volt rájuk. Ennek eredményeként bizonyos diszciplínák az ő munkássága révén új távlatot kaptak (pl. a nyelvtörténet, benne különösen a hangtörténet): másokat továbbvitt a korábbi úton (ilyen például a fonetika, a szókincsvizsgálat, a nyelv-művelés); ismét másokat éppen ő indított el és alapozott meg (pl. a nyelvjárástörténet, a lexikográfia); végül pedig egyes esetekben fontos résztelegeket illetően újat, modernet hozott, anélkül, hogy új diszciplínáról beszélhetnénk (ilyen például az argó és a

nagyvárosi népnyelv tárgyalása, a szociolingvisztikai irányultság). És még egyszer összefoglalóan soroljuk fel módszerének legfontosabb jellemzőit: a teljes nyelvi élet számbavétele; a nyelvi mozgás figyelemmel kísérése; a pontos nyelvi adatokra való támaszkodás; az elméleti következtetések megfelelő levonása; és szintézisek létrehozása, még akkor is, ha a vizsgált jelenségrendszer folyamatában bizonyos láncszemek hiányoznak. Hozzátehetjük továbbá, hogy e sokrétű módszer kialakításához a következő tudósi erények segítettek hozzá Bárczi Gézát: a témagazdagság; a problémák világos felismerése; az ezek megoldására irányuló módszerbeli érzék; a logikus, áttekinthető és távlatokat is nyitó okfejtés; a rendkívül széles látókör; a mindig ízes, változatos, röviden: franciás eleganciájú stílus.

2. A magyar szókincs története. – Bárczi Gézának a romanisztika

területén tárgyalt munkássága nagyobb részben tulajdonképpen ide is tartozik. Talán nem túlzok, ha azt mondom, az egyes szavak, továbbá szócsoporthok és -rétegek, valamint az egész magyar szókészlet eredetének, alakulásának, sajátosságainak a vizsgálata szerzőnk egyik legkedvesebb és legtöbb eredményt hozó munkaterülete volt.

Mindezt világosan mutatja, hogy módszereit mindig finomítva – elsősorban a Magyar Nyelv évfolyamaiban – sorra-rendre tette közzé (még 1975-ben is!) ötletekben gazdag, de mindig a nyelvi tényekre támaszkodó szóeredeztetéseit, egy-egy szó életét vagy annak egy részletét bemutató fejlődésrajzait (*puli, persze, gyanta, bitó, kopik, Tevel, jár, kék, én, fiatal, hajó, fa, fiú, mind, tilt, ücsörög* stb.). Nem hiányoznak természetesen a szintéziseket előkészítő részösszefoglalások sem (pl. *Az igei átvételek kérdéséhez*. MNy. 44: 81–94; *Török jövevényszavaink legrégibb rétegé-*

nek kérdéséhez. I. OK. 2: 347–359; Örmény jövevényszavaink kérdéséhez. MNy. 56: 304–310; *Les éléments lexicaux de création interne de la langue hongroise*. ALingu. 17: 1–19; stb.), sőt a tudománytörténeti áttekintés és előremutató sem (pl. *A magyar szókincsre vonatkozó etimológiai kutatások jelenlegi állása*. MNy. 63: 285–292; stb.).

A magyar szókincs történetét illetően két szintézis tette ismertté Bárczi Géza nevét itthon és hazánk határain túl: a már említett *Magyar Szófejtő Szótár* és *A magyar szókincs eredete* (Bp., 1951., 1958.²) című könyve. Az előbbiről fentebb már szóltunk. Az utóbbiról pedig elmondhatjuk, hogy igazi tudományos kézikönyv, második kiadásában csaknem kétszáz lap terjedelmű. Tartalmazza a magyar szókészlet eredetének, alakulásának úgyszólván teljes problematikáját, a finnugor eredetű és a belső keletkezésű szavaktól valamennyi jövevényszó-csoporton át egészen a tulajdonnevekig. Egyúttal azon-

ban ott találjuk a szókincstörténetnek az általános nyelvészeti és a magyar nyelvtudományi-történeti vonatkozásait is. A szómutató csak még használhatóbbá teszi ezt a jelentős kézikönyvet. Egyébként H. Tóth Imre 1994-ben azt írja például Bárczinak a szláv jövevényszavakat illető kutatásáról, hogy „Etimológiai vizsgálódásaiban korszerűen, kellő kritikával ismertette nyelvünk szláv elemeit... Bárczi Géza munkássága példaértékű, mert a magyar nyelvészek figyelmét felhívta a szlavisztikai tudományok jelentőségére... Ezért tartják számon születésének centenáriumát a magyar szlavisták is.” (*Bárczi Géza Centenárium*. Szeged, 1994. 69–74.)

Hogy Bárczi Géza mennyire vonzódott az etimológiai-szótörténeti kutatásokhoz, azt megvilágítják kedves tanítványának, a TESz. egyik szerkesztőjének, Papp Lászlónak a következő sorai, amelyeket a nyolcvanéves Bárczi Gézát köszöntő írásában közölt: „.... ő

a TESz. általános lektora, s ez azt jelenti, hogy a főszerkesztő mellett ő az egyetlen ember, aki e szótár minden szócikkét látja a végső szerkesztés előtt. A szótár szerkesztősége és munkatársai azt is tudják, hogy nemcsak látja a szócikkeket, hanem egyetlen egy szócikk sem kerül úgy ki a kezéből, hogy valamiféle megjegyzést ne írna rá.” (NytudDolg. 14. sz. 4.)

Bár a névtan, az onomastica nem tartozott Bárczi professzor legkiemelkedőbb szakterületei közé, mégis e tekintetben szintén maradandót alkotott. Mindenekelőtt azzal, hogy *A magyar szókincs eredete* második kiadásában (122–162) feldolgozta a szókészlet egyéb részlegeihez hasonló módon – mintegy alapozó jelleggel – tulajdonneveinknek (benne az egy- és kételemű személyneveknek, valamint földrajzi neveinknek) a történetét. Ezt megelőzte egy, a XVI. századdal foglalkozó tanulmány: *A magyar személynevek XVI. századi történetéhez* (MNy.

52: 144–157). Ezenkívül kétszer tett közzé francia nyelven névtani dolgozatot: *La toponymie hongroise du moyen âge* (Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae 2: 25–43); *L'anthroponymie hongroise du moyen âge* (Atti e Memorie del VII Congresso Internaz. di Scienze Onomastiche. Firenze–Pisa, 1961. 3: 109–124).

3. Magyar hangtörténet. – A romanisztika és a szóeredet-, valamint a szótörténeti vizsgálatok egyenesen vezették el Bárczi Gézát egyik legkedvesebb – ha nem a legkedvesebb – munkaterületéhez, a hangtörténeti (és vele együtt helyesírástörténeti) búvárkodáshoz. A szókutató mellett minden bizonnyal itt hozta a legtöbb újat, ezt a diszciplínát lendítette leginkább előre.

Vizsgálta nagy körültekintéssel – bizonyos par excellence helyesírástörténeti dolgozatok megjelentetése után

(Az 1113. évi zabori oklevél o jelöléséhez. MNy. 39: 337–341; A Tihanyi Alapítólevél hangjelölése. MNy. 40: 313–330; stb.) – egyes hangok, hangcsoportok továbbfejlődésének, illetőleg a maiak létrejöttének sokszor nagyon bonyolult útját (Az ómagyar -u, -ü végű kettőshangzók kérdéséhez. MNy. 40: 289–291; A török szóvégi -q, -k, -g, -γ megfelelései. MNy. 46: 223–230; Bilabiális réshang a magyarban. MNy. 48: 199–200; Megjegyzések a magyar ly hang kérdéséhez. NytudÉrt. 6. sz. 17–25; A finnugor szókezdő *p különféle magyar megfeleléseihez. MNy. 56: 240–242; Zur Geschichte der finnisch-ugrischen Verschlusslaute in urungarischer Zeit. MSFOu. 125: 11–26; stb.). Kutatta továbbá – jobbra új csapásokon haladva – az egyes hangfejlődési tendenciák alakulását (Az özés történetéhez. MNy. 42: 49–51; A labializáció történetéhez. MNy. 45: 72–74; stb.).

Hangtörténeti munkásságát az említetteken kívül összefoglalóan az jel-

lemzi, hogy a finnugor korszaktól kezdve szinte máig valamennyi kort áttekintette; hogy a legkiemelkedőbb hangok, hangcsoportok, tendenciák alakulását csaknem végigkísérte; hogy e jelenségeket mozgásukban – a nyelv-járások létét, a visszaütéseket stb. figyelembe véve – szemléli; hogy tekintettel van a hangok stb. rendszerbeli összefüggéseire.

Ha mindehhez hozzávesszük páratlan rendszerező képességét és azt, hogy volt bátorsága és energiája a hangtörténetünkben lévő hézagokat önálló kutatással kitölteni, akkor nem csodálkozhatunk azon, hogy *A Tihanyi Apátság Alapítólevele mint nyelvi emlék* c. munkájának a megjelenése után – amely az ómagyar helyesírás- és hangtörténetnek, sőt bizonyos értelemben egy ómagyar nyelvtannak a kifejtése – közreadta két változatban is a teljes magyar hangtörténetet. Az először 1954-ben, majd 1958-ban kibővítve megjelent *Magyar hangtörténet* (Egye-

temi Magyar Nyelvészeti Füzetek) még inkább az egyes hangok alakulását, illetőleg az egyes hangváltozásokat állítja a fejlődésrajz középpontjába. *A magyar nyelv története* c. egyetemi tankönyvben (Bp., 1967. 95–180) viszont már – még összefoglalóbban – a hangváltozási tendenciákra teszi a hangsúlyt. E. Abaffy Erzsébet a *Bárczi Géza és a magyar hangtörténet* c. nemrég megjelent dolgozatában Bárczi idevágó munkásságának az értékelése után ilyen következtetésre jut: „Bárczi volt az, aki az elődök eredményeit összegezve, azokat saját kutatásaival kiegészítve, a részleteket egységes egészzé, rendszerre fogta össze, s a nyelvi változásokat a rendszer változásaiként ábrázolta.” (*Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből.* Bp., 1991. 49–56.)

4. Történeti alak- és mondat-
tan. – Az alak- és mondat-
tan köréből
elsősorban azoknak a jelenségeknek a

történeti vizsgálata érdekelte, amelyek az alak felől egyáltalán nem könnyű kérdéseket adtak fel a hangtörténetnek is. Így foglalkozott a lativusraggal (*mige zocostia vola*. MNy. 41: 79–81; *A magyar lativusrag kérdéséhez*. MNy. 43: 44–45), több ízben is a felszólító mód jelével (MNy. 46: 359–361; MNy. 53: 117–127; *Contribution à l'histoire de l'imperatif-subjonctif en hongrois*. Suomalais-Ugrilainen Seuran Ajkakauskirja 72: 28–41), az *-i* birtokos személyraggal (MNy. 50: 287–301), a tárgyasszónak, *-i* személyraggal (MNy. 71: 129–132), a feltételes mód jelével (MNy. 69: 210–212). Hozzászólt továbbá néhány más rag, valamint képző eredetéhez, alaki és funkcionális fejlődéséhez (*A tárgyrag eredetének kérdéséhez*. MNy. 61: 276–281; *A -nak, -nek rag eredetéhez*. MNy. 65: 417–421; *-íroz* MNy. 50: 451–452; *Hozzászólás a -nok, -nök képző tárgyában*. MNy. 55: 170–174). Már inkább a mondatban felé mutat két tanulmánya: *A tárgyasszó ige-*

ragozás használata Zrínyi műveiben (Pais-Eml. 206–214) és *A tárgyas igeragozás használatának történetéből* (MNY. 54: 257–270).

Természetesen ezen a területen sem hiányoznak az összefoglaló munkák. Már említettem, hogy *A Tihanyi Apát-ság Alapítólevele mint nyelvi emlék* c. monográfiája csaknem ómagyar nyelvtan, tehát történeti alak- és bizonyos fokig (a szöveg adta lehetőségeken belül) mondattan is. És még inkább az *A Halotti Beszéd nyelvtörténeti elemzése* c. posztumusz munkája (Nyelvészeti Tanulmányok 24. Bp., 1982. 196 l.), amelyet korábbi egyetemi előadásaiból E. Abaffy Erzsébet és N. Abaffy Csilla rendezett sajtó alá. Idekíváncozik továbbá másik posztumusz műve: *A magyar igeragozás története* (NytudÉrt. 130. sz., Bp., 1990. 77 l.), amely igeragozásunk előmagyar, ősmagyar és ómagyar kori történetét tárgyalja, és amelyet hasonlóképpen egyetemi előadásaiból rendezett sajtó alá ugyan-

csak E. Abaffy Erzsébet és N. Abaffy Csilla. Megemlítem még, hogy igen érdekesen, sok tanulsággal világítja meg az ősmagyar korszaknak főként az alaktani problematikáját egy kongresszusi előadásában (Congressus Internationalis Fenno-Ugristarum Budapestini habitus 1960. 27–47, vö. MNy. 39: 281–298). A legtöbbet forgatott idetartozó összefoglalása azonban a történeti tőtan (*Magyar történeti szóalaktan. I. A szótövek. Egyetemi Magyar Nyelvészeti Füzetek Bp., 1958.*), amely – számos hiányt pótolva – önálló rendszerben mutatja be a magyar névszó- és igetövek létrejöttének teljes problematikáját.

Bárczi nyelvtörténeti munkásságához tartoznak a nyelvemlékek történetével stb. foglalkozó tanulmányai. Kétszer is visszatért a Leuveni Kódexhez (MNy. 43: 301–305 és MNy. 60: 86–89), valamint hozzászólt annak idején az újonnan megtalált Marosvásárhelyi Sorokhoz (MNy. 54: 13–17).

5. A nyelvi rétegeket érintő munkássága. – Részben a hangtani és szókincstöréneti kutatásai, részben minden bizonnyal a nyelvi változás, mozgás, továbbá a nyelv társadalmi vetülete (mindenekelőtt a nemzeti nyelv kialakulása és további fejlődése) iránti érdeklődés és érzék, valamint Csűry Bálint öröksége és a debreceni hagyomány vitték el Bárczi Gézát a nyelvi rétegek vizsgálata felé. „A nyelvet térbeli és szociológiai szempontból látásának kiváló példái nyelvjárási, valamint csoport- és rétegnyelvi tanulmányai” – állapítja meg találóan Benkő Loránd a nyolcvanéves Bárczi Gézát köszöntő beszédében (MNY. 70: 251). Pedig, hadd hangsúlyozzam már itt: az e területek felé való vonzódás – hogy a „városi népnyelv”, a jassznyelv stb. korai „felfedezéséről” ne is beszéljek – korántsem volt általános akkoriban nyelvtudományunkban.

Anélkül, hogy belemennék a nyelvi rétegek rendszerének s a vele kap-

csolatos problematikának akár csak a felvázolásába – egyébként ez utóbbival maga Bárczi Géza is többször és alapvetően foglalkozott (l. az általános nyelvészeti munkásságát) –, a következő felosztásban térek ki Bárczinak a nyelvi rétegeket érintő munkásságára: a magyar nyelvjárások szinkrón vizsgálata; a történeti nyelvjáráskutatás; irodalmi nyelvünk kialakulása és mai sajátságai; a jassznyelv vagy mai névén inkább: az argó vizsgálata. Amint e tárgyalási rendből is látszik, a nyelvi rétegek vizsgálatában nem vagy alig választható szét a történeti jellegű és az akkori mára irányuló kutatás. Továbbá a beosztásnál az idevágó dolgozatok megjelenési idejét és sorrendjét, az egyes rétegek kutatásában elért eredmények jelentőségét is figyelembe vettem.

A magyar nyelvjárások szinkrón vizsgálata. – Ismeretes, hogy Csúry Bálint a nyelvjárásgyűjtés országos megszervezésével és irányításával, ilyen tárgyú elméleti kutatásai-

val, a mintaszerűen megszerkesztett Szamosháti Szótár megjelentetésével, a Magyar Népryelvkvutató Intézet meg-
alapításával, a Magyar Népryelv cí-
mű, a dialektológia céljait szolgáló
folyóirat megindításával stb. – egyúttal
a szinkrón vizsgálatok felé irányítva a
figyelmet – a harmincas években Deb-
recent a magyar nyelvjáráskutatás köz-
pontjává tette. Nos, Bárczi Géza – Csű-
ry sajnálatosan korai halálát követően,
miután a debreceni tanszékre került –
mindenekelőtt e nemes hagyománytól
indíttatva, nemcsak folytatta minden
téren Csűry örökségét, hanem tovább
is fejlesztette. Egy kissé leegyszerűsít-
ve a dolgot ugyanis: míg Gombocz
Zoltán még a nyelvi (elsősorban hang-
alaki) változásokat csak időben, hely-
hez kötés nélkül vizsgálta, Csűry Bá-
lint már saját korának – természetesen
helyhez köthető – nyelvjárásait kutat-
ta, de a történeti háttér felderítése nél-
kül. Bárczi Géza ezt a háttérrel igyeke-
zett a lehetőségekhez mérten megraj-

zolni, illetőleg megrajzoltatni tanítványaival, és bár ezekben volt vitatható, az tagadhatatlan, hogy valójában utat nyitott a történeti nyelvjáráskutatás felé is (l. részletesebben: Deme László: *Nyelvatlaszunk funkciója és további problémái*. Bp., 1956. 283–289; Imre Samu: *A mai magyar nyelvjárások rendszere*. Bp., 1971. 25–26; vö. továbbá Deme László: *A magyar nyelvjárások néhány kérdése*. Bp., 1953. 22–30). Bárczi professzor tovább irányította az említett intézet keretében a nyelvjárásgyűjtést, színvonalasan szerkesztette – egy ideig Szabó T. Attilával közösen – a Magyar Néprajz, és előadást, előkészítő gyakorlatot tartott az egyetemen, hogy a hallgatóságot módszeresen felkészítse a nyelvjárásgyűjtésre és -feldolgozásra, és az ő sokoldalú hatására sorra-rendre jelentek meg a történetileg elmélyített, egyébként leíró jellegű nyelvjárás-vizsgálatok (l. Deme: *NyatlFunk.* 287).

A nyelvjáráskutatástól – beleértve a terepen történő gyűjtést is – Bárczi

Géza nem szakadt el soha, Pestre kerülése után sem. Méltán tekintették – tekintettük – a magyar nyelvjáráskutatás irányítójának. Kezdeményező szerepe volt a magyar nyelvatlaszkutatások megindításában is. Már 1942-ben megjelentette *A Magyar Nyelvatlasz előkészítése* c. dolgozatát (A Magyararságtudományi Intézet Évkönyve 1941–1942. Bp., 173–196). A munka meg is indult, az eredménye azonban a második világháború miatt csak 1947-ben látott napvilágot *Mutatvány a Magyar Nyelvatlasz próbagyűjtéséből* (Bp.) címen, az ő szerkesztésében. Így érthető, hogy végig Bárczi irányította az 1949-ben immár az Akadémia Nyelvtudományi Intézetében tervmunkaként megkezdett és több mint két évtizeden át tartó nyelvatlaszgyűjtő, -ellenőrző, majd -szerkesztő tevékenységet, aminek az eredménye a Magyar Nyelvatlasz hat hatalmas kötete. Közben többször igen hasznos módon beszámolt e nagy jelentőségű, világviszonylatban is szá-

mottevő munka állásáról, módszertani tanulságairól magyar és francia, illetőleg finn nyelven (MNy. 1: 145–155; *A Magyar Nyelvatlasz munkamódszere*. Szerk. Bárczi Géza Bp., 1955. 11–44; továbbá: *Les travaux de l'Atlas Linguistique de la Hongrie*. ALingu. 6: 1–52; *Unkarin murteiden kartoitustyön nykyinen*. Virittäjä 1961. 396–407; *Contributions à l'histoire de l'Atlas des Dialectes Hongrois*. ALingu. 19: 261–291). (Vö. még Pais: MNy. 60: 132–134.)

Ő irányította kezdetben az *Új Magyar Tájszótár* munkálatait is. Erre így emlékezik vissza 1973-ban, díszdoktorrá avatásakor Debrecenben: „Itt indult meg voltaképpen az Új Magyar Tájszótár. Azt én harcoltam ki Pesten, hogy ez meglegyen, és hogy ebben az egyetemnek részt vegyenek... Később azután átment az egész a Nyelvtudományi Intézetnek a kezébe, és ott folytatódik nagyon szép eredménnyel... ez is voltaképpen a Csúry-féle iskolának mintegy folytatása akart lenni, hogy

íme, a magyar tájszavaknak egy olyan teljesebb, a régi tájszótárnál sokkal teljesebb gyűjteményét tudjuk adni, amely a kutatást tovább segítse.” (Idézi Sebestyén Árpád: MNyj. 20: 5.)

És hogy mennyire fontosnak tartotta Bárczi Géza a mai nyelvjárásokkal való sokrétű foglalkozást, azt az eddig mondottakon kívül még három tény igazolja. Két ízben – egy évtizedes időközzel – tér vissza hazai nyelvjáráskutatásunk állapotának és feladatainak mindig elvi alapokon nyugvó taglalásához (I. OK. 6: 59–87, 107–111; MNyj. 60: 3–16; továbbá: *Les recherches dialectologiques en Hongrie*. Orbis 12: 141–156). Aztán úgy is, mint a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnöke minden erejével, tudásával segítette a megyék földrajzinév-gyűjtését. És mint már jeleztem, idős kora ellenére sem maradt el az egyetemi hallgatók nyelvjárásgyűjtő tanulmányútjairól sem, mert szívügye volt az utánpótlás is.

Történeti nyelvjáráskutatás.
– A sok tekintetben újat, az igazán előrelendítőt azonban Bárczi Géza a történeti nyelvjáráskutatás megalapozásával hozta. „A tér és az idő nyelvtudományi kapcsolata realizálódik iskolát teremtő nyelvjárástörténeti kutatásaiban” – állapítja meg jogosan Benkő Loránd (MNY. 70: 251). Már A történeti nyelvjáráskutatás c. előadásában (MNY. 43: 81–91) olyan fontos kérdéseket vet fel az ómagyar korra vonatkozólag, mint: mely jelenségek tekinthetők nyelvjárásiaknak; e korban már a hangtani jelenségeken kívül a szókincsbelieket és a korszak vége felé a ragozási rendszer egyes elemeit is számításba kell vennünk; a nyelvjárásiak felismert jelenségek helyhez kötése; stb. A Régi magyar nyelvjárások c. tanulmányban (Bp., 1947.) pedig – az ómagyar korban maradvák – a gyakorlatban is bemutatja módszertani elveit, eljárásait. Majd A magyar történeti nyelvjáráskutatás c. kongresszusi elő-

adásában (III. Nykongr. 301–324) módszeresen sorra veszi mind a négy kor-
szak (a finnugor–ugor, az ősmagyar,
az ómagyar és a XVI. századtól számí-
tó új kor) lehetőségeit, kitűnő példákat
adva a tőle javasolt nyelvjárástörténeti
módszerek alkalmazására (e tekintet-
ben l. még *Magyar hangtörténet* című
munkáját is).

Ilyenformán nem csoda, ha számos
tanítványa követte az általa kijelölt
úton, különösen a nyelvemlékek és a
XVI. század vizsgálatában (vö. Deme:
Nyatlfunk. 287–288; uő.: Bárczi-Eml.
45–46).

Irodalmi nyelvünk (újabb nevén
inkább: nyelvi sztenderd) kialakulá-
sa és mai sajátosságai. – A történeti
nyelvjáráskutatástól – a nemzeti múlt,
a nemzeti művelődés megismerésének
és megismertetésének a vágyától is
hajtván – egyenesen vezet az út az iro-
dalmi nyelv kialakulásának a vizsgálá-
tához. A megfelelő gazdasági, politi-
kai, társadalmi és művelődésbeli té-

nyezők hatására ugyanis minden nép nyelvében – nálunk intenzívebben a XVI. század húszas-harmincas éveitől – megindult egyes nyelvi (illetőleg még nyelvjárási, először hangtani, alaktani, valamint helyesírási) változatoknak a kiválasztódása, majd a norma rangjára való emelése, azaz a nyelvi egységesülés és normalizálódás, más szóval: az irodalmi nyelv kialakulása. Bárczi Géza már 1949-ben megjelent *Népnyelv és irodalmi nyelv* c. dolgozatában (a Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi Intézetének Kiadványa 1. sz. 93–105) felveti a legfontosabb terminológiai, módszertani stb. kérdéseket. Utána pedig – a nyelv és az azt beszélő társadalom szoros kapcsolatát mindig szem előtt tartva – részleteiben is kidolgozza irodalmi nyelvünk létrejöttének egyes fázisait (l. *A magyar nyelv életrajza* c. monográfia fejezeteit, továbbá külön is: *A magyar irodalmi nyelv kialakulása*: MNyj. 12: 3–31; l. még: *Les origines de la langue littéraire*

hongroise. *Langue et orthographe au XVIe siècle*. ALingu. 14: 1–22). Ugyanezt a problematikát a franciával egybevetve és a stílus felől, azaz a nyelvjárási elemeknek a stiláris felhasználhatósága felől nézve közelítette meg *Nyelvjárárás és irodalmi stílus* c., inkább stilisztikai jellegű dolgozatában (*Stilisztikai tanulmányok*. 1961. 62 kk.), és azt szűrte le tanulságul, hogy a mi irodalmi (és benne szépirodalmi) nyelvünk történeti okoknál fogva sohasem szakadt el a nyelvjárásoktól, a népnyelvtől. Külön tanulmányozta azt is, hogyan fejlődött irodalmi nyelvünk a XX. században (Látóhatár 16: 1107–1117).

A jassznyelv (mai nevén inkább: argó). – Hogy Bárczi Géza nyelvtörténész volta ellenére – pontosabban éppen „jó” nyelvtörténész volta következtében – mennyire benne élt a másban, azt elsősorban az igazolja, hogy felfedezte a városi, illetőleg budapesti „népnyelv”-et, és már 1931-ben, 1932-ben (tehát tulajdonképpen tudomá-

nyos munkásságának a kezdetén) köz-
zétette A „*pesti nyelv*” c. tanulmányát
(MNY. 27: 228–242, 284–295, 28: 85–96,
illetőleg MNYTK. 29. sz. Bp., 1932).
Ebben – hazai viszonylatban különö-
sen úttörő módon – kijelöli a jassz-
nyelv (ma inkább: argó) helyét az
egyéb nyelvi rétegek között, és bemu-
tatja legfőbb jellemvonásait. Majd bi-
zonyos tudománytörténeti áttekintés
után tárgyalja a magyar argó eredetét,
végül pedig kijelöli a további feladato-
kat: a jassznyelv morfológiájának és
mondattanának a feltárását. Ehhez a
témához később is vissza-visszatér (A
városi népnyelv kérdéséhez. MNy. 3: 70–
85; *Jegyzetek a budapesti népnyelvről*.
MNy. 4: 71–89; *Jassznyelv és purizmus*.
Magyar Szemle 1944. febr. 102–109;
Legrégibb tolvajnyelvi szójegyzékiünk.
MNY. 52: 228–230 és l. A magyar nyelv
életrajza passim). Még 1975-ben is
kifejtette véleményét a jassznyelvről:
Köznevelés 1975. jan. 10. és 3. (Vö.
Pais: MNY. 60: 133.)

6. A mai nyelv vizsgálata. – Bárczi Géza – mint jeleztük – ízig-vérig nyelvtörténész volt, de egyrészt nyitott szemmel és füllel járt a világban, másrészt a nyelvet, anyanyelvét annyira szerette, hogy saját korának nyelvhasználatát, nyelvi mozgását is állandóan figyelemmel kísérte.

Így érthető, hogy például 1970-ben, amikor az egyetemünkön folyó magyar nyelvészeti oktatásról, annak utóbbi huszonöt évéről kellett írnia, „a nyelvnek és tudományának fontosságát” – többek között – a következőképpen jelölte meg: „... e mindennapi eszközünknek szabatos, helyes, sőt hatásos használata mindenki érdeke. Márpedig ez előnyök megszerzése csak a nyelvi szerkezet tudatosítása, a nyelvtan alapos megismerése, minél gazdagabb szókincs birtokbavétele, a stilisztikai érzék fejlesztése útján történhetik. Ez ismeretek elsajátítása általános és középiskoláink elsőrendű feladata, viszont az iskolák tanárait

egyetemeink és főiskoláink magyar nyelvészeti tanszékei nevelik, készítik elő hivatásukra.” (Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1945–1970. Bp., é. n. Szerk. Sinkovics István. 466.)

Az előző pontban Bárczinak a nyelvi rétegek (a nyelvjárások, az irodalmi nyelv és a jassznyelv) kérdéseivel foglalkozó dolgozatait már – érthető okokból – nem tudtuk szétválasztani diakrón és szinkrón jellegűekre. A következőkben a többi olyan vizsgálataira utalunk, amelyek inkább az akkori „ma” nyelvét érintik.

Felfigyelt a hangváltozásokra (*Egy kezdődő magyar hangváltozás*. MNny. 45: 111–115), hozzászólt a készülő rendszeres magyar leíró nyelvtanhoz (I. OK. 4: 58–63 és uo. 9: 345–347), alaposabban azonban a hangtan és a kiejtés, a helyesírás, valamint a stílus foglalkoztatta.

Megírta a hangtan egyetemi tankönyvét (*Fonetika*. Egyetemi Magyar Nyelvészeti Füzetek Bp., 1951., 19572.,

1960³.), Kodály tanár úr oldalán küzdött a zárt *ë* megmentéséért (l. például az egri kiejtési konferencia anyagát: *Helyes kiejtés, szép magyar beszéd*. MNyTK. 120. sz. Bp., 1967. 180–183), és e tekintetben talán a legmaradandóbbat tette, hogy szervezte és vezette az ELTE Bölcsészettudományi Karán a helyes magyar kiejtési versenyeket, továbbá hogy többször alapos tanulmányban értékelte őket, és javaslatokat tett a kiejtési hibák kiküszöbölésére (l. Nyr. 78: 1–10; FelsSz. 4: 232–237). Volt szava aztán a helyesírásnak mind az elvi, mind a gyakorlati kérdéseihez (l. például: *Az elválasztás*. HIK. NytudÉrt. 20. sz. Bp., 1955. 99–103; *A magyar helyesírási szabályzat 10. kiadásához*. FelsSz. 4: 10–19).

Bárczi Géza – mint már szoltunk is róla – a nyelvet a maga teljességében látta és vizsgálta. Érthető tehát, hogy bár a stilisztika sem tartozott az általa leginkább művelt diszciplínák közé, mégis tanulságosan szolt hozzá a

nyelvnek ehhez az oldalához, a stílushoz és a nyelvnek mint művészi eszköznek a jellemzéséhez is.

A stíluselmélet számára legkiemelkedőbb a már említett *Nyelvjárás és irodalmi stílus* c. dolgozata. Ezt azért sorolom ide, mert – mondhatnánk – általános stilisztikai síkon tárgyalja a tájnyelvi elemek (kiejtés, szavak, állandósult szókapcsolatok, alak- és mondatnyi jelenségek) stilisztikai sajátosságait és irodalmi felhasználásbeli lehetőségeit. Jókaitól, Mikszáthtól, Móricztól, a népi íróktól és mai költőktől vett példákon mutatja be, hogy ezek a stiláris eszközök milyen funkcióban (reális ábrázolás, népihangulat-teremtés, a szereplők jellemzése, archaizálás stb.) és milyen kontextusban (párbeszéd, monológ, leírás, narrátori szöveg stb.) állhatnak.

Aztán az *explication de texte* elemzőmódszernek a – hozzátehetjük: helyes és célszerű – alkalmazására két példát is nyújt Bárczi Géza. Az egyik,

elsősorban magyartanároknak tartott előadásában Jókai *Az arany ember* c. regényéből a Senki szigete leírásának egy részletét elemezte (Nyr. 83: 429–439). Ebben a stilisztikai elemzésnek két fő típusát különíti el: „... lehet a kiindulópont – írja bevezetésképpen – a nyelvtani elemzés, ebből térhet át az analizáló fokozatosan a nyelvtani felépítés, struktúra szerepére, szavak, szerkezetek hangulatára, amelyből aztán betetőzésül kialakítható, érzékel-tethető az egész szövegrész együttes hatása.” A másik módot pedig így jellemzi, Leo Spitzerre és a hermeneutikára is emlékeztetve: „... az elemző megállapítja röviden az elemzendő szövegrész rája gyakorolt egyetemes hatását, majd vizsgálja a szövegrészt, jelen esetben a kép fölépítését, alkotórészeit, keresi az egyes részletek hatásának stilisztikai, nyelvi eszközeit, valamint a képsíkok kapcsolódását, egymáshoz és az egészhez való viszonyát, legalább futólag érintve az elemzett

szövegrésznek az egész műbe való beilleszkedését, abban betöltött szerepét. Hogy a részletesebb elemzésben mire esik a fősúly: mondatszerkesztés, ritmus, képek, trópusok, jelzők, állítmányok stb., stb. szerepére, az persze magától a szövegtől függ.” (I. m. 439, jegyzet.) Bárczi ebben a dolgozatában és a másokban (*Kisfaludy Sándor: A boldog szerelem, 35. dal.* Nyelvművelő. Bp., 1956. 350–355) erre a második eljárásmódra szolgáltat igen tanulságos példát. És hogy mennyire a mában élt Bárczi Géza, azt az is jelzi, hogy annak idején a *Rozsdatemető* stílusa körül kibontakozó heves vitához azonnal hozzászólt, mégpedig nagyon reálisan (Nyr. 89: 336–339):

Külön kell szólnunk arról, hogy Bárczi professzor többször foglalkozott magyar nyelvünk jellemzésével összefoglaló munkáiban, elsősorban *A magyar nyelv életrajzában*, továbbá külön tanulmányokban is (*Anyanyelvünk magyarsága.* Nyr. 80: 1–14; *A magyar*

nyelv jelleme. MNy. 71: 257–268). Ennek keretében nemcsak a stílus felé mutató kommunikációs vonásokat említi, hanem miközben az egyes nyelvi szintek (hang-, szókészlet-, alak- és mondat-tan) jelenségeinek az alakulását tárgyalja a kezdetektől napjainkig, gyakran kitér azok stílusértékének a módosulására is. Összefoglaló munkái tehát érintőlegesen stílustörténetek is. A stilisztikai vonatkozásokat ezúttal nem vehetjük sorra, csupán néhány fontosabb megjegyzésére hívom fel a figyelmet.

A magyar nyelv életrajza c. munkáját például ezzel az összefoglaló jellemzéssel zárja: „Nyelvünk jellegzetes érényei tehát: színes, változatos hangzás, rendkívüli metrikai rugalmasság; tömörség, szoros logikus kapcsolás; finom árnyaltság, képszerűség; pontos fogalomalkotásra való képesség.” (387.)

Aztán: hangrendszerünk alakulását (egy-egy hang megszületését, eltűnését stb.) Bárczi professzor esztétikailag is

mindig értékeli. Összefoglalóan, mai nyelvünkre vonatkozólag kiemeli magán- és mássalhangzórendszerünk gazdagságát, tiszta artikulációját, a hangok szerencsés megoszlását és kapcsolásmódját, a szó első tagjára eső dinamikus hangsúlyt, a kellemes ritmust és így tovább. Külön is megemlíti, hogy elsősorban a magánhangzók rövid-hosszú szembenállásának az eredménye, hogy az időmértékes verselés nyelvünkben nemcsak lehetséges, hanem éppoly tökéletességre emelkedett, mint a görögben vagy a latinban.

Az alak- és mondattani eszközök tárgyalása közben is rendszerint rávilágít azok stilisztikai értékére. Igen tanulságos például, amit kiterjedt képzőkészségünk árnyaló szerepéről, a nyelvünk külön életében kialakult igekötők sokirányú funkciójáról, a szóösszetételeknek tömörséget szolgáló szerepéről stb. mond.

Egyébként Bárczi Géza számára a nyelv nemcsak egyszerű közlés, ha-

nem esztétikum is: „Igaz – mondja 1975-ben, egy interjú alkalmával (Köznevelés 1975. 2. sz. 5.) –, hogy a nyelv elsődleges feladata a közlés, de anyanyelvünk egyszersmind művészi anyag, nemzeti irodalmunknak az anyaga: egész nemzeti műveltségünk anyanyelvünkön alapszik.” De az esztétikum szerinte ott van a mindennapi nyelvben is, erre utal az *Értelmező szótár* I. kötetének az ismertetése kapcsán: „Aki valamit közölni akar, gyakran még a legszerényebb fokon is, többnyire hatásosságra, érzelmi állapot kifejezésére törekszik. E hatásosságot szolgálja a szabatoságon kívül a kifejezés csínossága, tetszetőssége, a nyelv hagyományainak megfelelő helyessége, esetleg érzelmi színeződése, a tárgy természetéhez való igazodása.” (Nyr. 84: 129.) Érthető tehát, hogy fontos szerepet tulajdonít a nyelvi eszközök stílusértékének, egyáltalán a stílusnak, illetve a stílusérzéknek. Bárczi Géza egyébként nagyon vonzódott

a szépirodalomhoz is: sokat olvasott, prózát és verset egyaránt, szinte lépést tartott a művek megjelenésével. És szívesen beszélt olvasmányairól, a költők, írók stílusáról. Az említett franciaórákon is például Anatole France *Les dieux ont soif* c. regényének, Maupassant novelláinak, illetve Marcel Pagnol *Topase*, *Marius és Fanny* c. drámáinak az elemzésével gyakoroltuk a nyelvet, de az irodalmi és stíluselemzést is, sőt egyáltalán az irodalom megértését. Végül a stílusvizsgálat, a stilisztika felé vitte Bárczi professzort teljességigénye: számba venni a teljes nyelvet, a teljes nyelvi életet, mind a múltban, mind a jelenben. (L. részletebben: Szathmári István: *Bárczi Géza és a stilisztika*. Bárczi-Eml. 163–171.)

7. Alkalmazott nyelvtudomány. – Az „alkalmazott nyelvtudomány” terminusnak – a körébe tartozó diszciplínákat illetően – egyértelmű, általánosan elfogadott meghatározása

tudtommal nincs. Sokan ideszámítják például a helyesírást, némelyek a stilisztikát is (vö. *Általános nyelvészetünk helyzete. Az alkalmazott nyelvtudomány helyzete Magyarországon.* Szerk. Imre Samu. Bp., 1969. és Szépe: Világirodalmi Lexikon 5: 276). Magam két olyan szakterületet tárgyalok itt, amelyek az idetartozása nem lehet kétséges. Bárczi professzornak a gyakorlat iránti érzékét bizonyítja, hogy a nyelvművelés és a lexikográfia kérdései szinte az utolsó leheletéig foglalkoztatták.

Bárczi Géza tudományos munkássága szótörténeti-etimológiai kutatásaival és nyelvkönyvírói tevékenységével csaknem egy időben (legfeljebb egy szűk évtized lemaradással) a nyelvműveléssel kezdődik. Az 1932-ben meginduló *Magyarosan*-nak csaknem a folyóirat megszűnéséig munkatársa. Kezdetben a sportnyelv egy-egy idegen szavát tűzi tollhegyre, és a harmincas években lezajlott, igen sikeres-

nek mondható sportnyelvújítást méltatja (l. a *Magyarosan* egyes évfolyamait, illetőleg a Bárczi-bibliográfiát). Mint Kovalovszky Miklós rámutat *A nyelvművelő Bárczi Géza* c. cikkében: „Itt kristályosodik ki ... nyelvművelő elveinek egyik központi gondolata: az idegen szavak használatának szigorú, mérlegelő bírálata” (Nyr. 99: 302, l. még: Kálmán Béla: MNyj. 10: 5). Az ötvenes évek elejétől pedig egyre gazdagodó tudományos munkásságának a távlatából a nyelvművelésnek mindinkább az elvi kérdései felé fordul, és „tárgyilagos ítéleteivel, higgadt véleményével, bíráló észrevételeivel” (Kovalovszky i. m. 302–303) élete végéig iránymutató szerepet vállal (l.: *A nyelvművelés elvi kérdéseihez*. I. OK. 2: 420–426 és MNy. 48: 10–18; *Nyelvűvelés és nyelvtudomány*. A kassai Batsányi-kör évkönyve. 1965–1968. Bratislava, 1969. 238–253; l. még: MTud. 16: 607–615; stb.). Ilyen irányú tevékenységére az 1974-ben megjelentetett *Nyelvűve-*

lésünk c. könyvével tette fel a koronát, amelyben – bizakodóan nézve mai nyelvünket (l. még Köznevelés 1975. 2. sz. 3–5) – mérlegre tesz néhány kritikus nyelvi jelenséget, és közben kifejti jól megalapozott elvi nézeteit (a nyelvi állandóságról és változásról, a normáról, az esztétikai igényről, a nyelv művelés módszereiről, az idegenszó- és -kifejezés használatáról stb.), majd a jelenleginél harcosabb, határozottabb kiállást követel az egyes jelenségek megítélésében (l. részletesebben Koválovszky említett cikkét: Nyr. 99: 302–313). Ezúttal csupán azt emelem ki, hogy a nyelv művelés egyik fő kategóriáját, a nyelvi eszményt hogy írja körül: „A nyelvi eszmény egy olyan magyar nyelv – mind a művészi igényű írásművekben (s elsősorban ezekben), mind pedig a nyelvhasználat minden egyéb területén... –, mely épen őrzi a maga hagyományos, értékes tulajdonságait, azaz a tömörséget, a képszerűséget, a finom árnyaltságot, a vi-

lágos szabatosságot és a változatos hangzást, továbbá a rugalmasságot, mely magában foglalja nemcsak a különféle műfajokhoz, hanem a megváltozott igényekhez való simulást, anélkül, hogy szakítania kellene ősi jellemével.” (*Nyelvművelésünk* 24.) A nyelvművelés célját pedig így jelöli meg: „.... célja, hogy a fejlődés, a nyelv során beálló módosulások a lehetőség szerint ne károsítsák meg ezeket az értékes tulajdonságokat, hanem inkább erősítsék őket.” (Uo. 25–26.) (Bárczi Géza nyelvművelő tevékenységére l. még: Deme: Bárczi-Eml. 51–52; Molnár Csikós László: Magyar Szó. Újvidék. 1994. nov. 26. 9.)

Bárczi Géza sokoldalúságáról, gyakorlati érzékéről tanúskodik az is, hogy művelte – vagy talán nálunk éppen megalapozta – a lexikográfiát. A „tanulóiskola” számára a *Magyar Szófejtő Szótár* volt. Valójában innen szűrte le a szótárszerkesztés elvi és gyakorlati jellemzőit, és ezt fejleszt-

tette tovább részint a gyakorlatban (mint utaltunk rá, irányító szerepet vállalt a nyelvatlasz, az értelmező szótár munkálataiban, a TESz. megjelentetését pedig általános lektorként segítette), részint a hatvanas évek elején előadott, igen élvezetes és tanulságos speciális kollégium keretében, részint pedig elméleti jellegű tanulmányaiban (l.: *A magyar szókészlet szótári feldolgozásának kérdései*. I. OK. 6: 194–196; *A szótári homonímia kérdéséhez*. MNy. 54: 43–52; *Szótáraink*. MNy. 56: 4–11; *A Magyar Nyelv Értelmező Szótára*. Nyr. 84: 129–136; *A Magyar Szófejtő Szótár lexikográfiai elvei*. Szótártani tanulmányok. Szerk. Országh László. Bp., 1966. 9–28). Itt jegyzem meg, hogy debreceni professzor korában kitűnően szerkesztette a Magyar Népnyelv c. folyóiratot, majd folytatójának, a Magyar Nyelvjárásoknak az első kötetét (teljes szerkesztői munkásságát l. a bibliográfiában megjelölt helyen).

8. Általános nyelvészet, nyelvtudomány-történet. – Magam az általános nyelvészet körébe a következő problémaköröket sorolom: nyelvelmélet (a nyelv mibenléte, élete, összetevői, jellemzői stb.); a nyelvtudomány módszerei; az egyes nyelveket vizsgáló nyelvtudományok és az egyes diszciplínák általános elvi és módszer-tani vonatkozásai; mindezeknek a történeti fejlődése (egyben a mindenkori kritikája), azaz a nyelvtudomány története (vö. Szépe: Világirodalmi Lexikon 5: 275–276).

Bárczi Géza mint széles látókörű, igen termékeny kutató és tudós, eddig felsorolt munkáiban a vizsgált anyag alapján természetesen számos olyan következtetésre, megállapításra jut, amelyek már az általános nyelvészet körébe (is) tartoznak. Ezenkívül azonban több tanulmányt szentelt általános nyelvelméleti – főként a nyelv életével, változásával kapcsolatos – kérdéseknek (l.: *A nyelvi elkülönülés és egy-*

ségesülés. MNy. 45: 231–244; *A nyelvfejlődés belső törvényszerűségeinek kérdéséhez.* I. OK. 4: 132–138; *Nyelvjárás és nyelv.* MNy. 52: 393–401; *A nyelvi változások értékelése.* MNy. 62: 129–134; stb.). Már a speciálisan magyar nyelvtudományt érintik a következők: *A magyar nyelvtörténet korszakai* (MNy. 46: 1–8); *Nyelvtörténetünk korszakbeosztása.* (MNy. 47: 125–135); *Néhány módszertani elv a magyar nyelvtörténettel kapcsolatban.* (NyIrK. 3: 19–32); *A sumér–magyar nyelvrokonság kérdése.* (Nyelvünk és Kultúránk 16. sz. 1975. 28–35); stb.

Az egyes diszciplínákkal (hangtörténet, szótörténet stb.) kapcsolatos általános jellegű – elvi és módszertani – következtetései már fentebb utaltunk. Meg kell azonban még említenem, hogy foglalkozott Bárczi Géza a mesterséges nyelvek problematikájával is (az e témáról tartott több féléves kollégiumán magam is részt vettem, de sajnos, az itt előadottak kéziratban maradtak), eszperantóul – mint emlí-

tettem – már diákkorában megtanult, és hamarosan lefordította *Az ember tragédiájának* bizonyos részeit. De azután is, élete végéig lelkes propagálója volt e nyelv elterjesztésének (vö. pl.: *Világnyelvvé válhat-e az eszperantó?* Magyar Nemzet 1966. 114. sz. 11; *Lesz-e egységes világnyelv?* Eszperantó Magazin 1975. 9. sz. 5), továbbá az egyetemi eszperantó jegyzetek lektorálásával közvetlenül is támogatta e nyelv tudományának fejlődését. (L. az Eszperantó Szövetség összeállítását: *Bárczi Géza a nemzetközi nyelvről*. Szerk. Beniczik Vilmos. Bp., 1987. 70 l.)

Jóllehet Bárczi Géza sohasem tartotta magát az általános nyelvészet szakemberének, mégis úgy adódott (l. Pais: MNy. 60: 135), hogy ő foglalta össze az ötvenes évek elején az egyetemi oktatás számára az általános nyelvészeti ismereteket *Bevezetés a nyelvtudományba* címen (Egyetemi Magyar Nyelvészeti Füzetek. Bp., 1953, 1955², és 1957³). Hogy később hogyan értékelték

Bárczinak ezt a művét, arra vonatkozólag idézem Károly Sándornak és Bolla Kálmánnak a véleményét. Az előbbié: „Az általános nyelvészetnek mint olyannak a művelését közvetlenül nem érezték (ti. Pais, Bárczi, Knieszsa) feladatuknak..., de empirikus alapon, saját munkájuk alapján jelentős általános érdekű eredményre jutottak. Ezen a területen Bárczi ment el a legmeszszebb, akinek *Bevezetés a nyelvtudományba* c. tankönyve sok szempontból még ma is haszonnal forgatható.” (MNYTK. 157. sz. 1980. 25.) Az utóbbié: „... a diakrón nyelvészet mellett polgárjogot nyert a szinkrónia, a leíró nyelvészet. Bekövetkezett a nyelvnek mint a nyelvtudomány tárgyának az újraértelmezése. (A nyelvet sajátos emberi jelzőrendszernek, jelrendszernek fogjuk fel.) E nézetet a legtömörebben Bárczi Géza fogalmazta meg”, és idéz a *Bevezetés a nyelvtudományba* c. munkából (MNYTK: 189. sz. 1990. 89–90.)

A nyelvtudomány-történet művelését Bárczi professzor fontosnak tartotta. 1970-ben, a Sajnovics János emlékünnepeken és tudománytörténeti szimpozionon össze is foglalta a nyelvtudomány-történet elvi kérdéseit (MNyTK. 151. sz. 29–35). De valamenyny tankönyvében és más munkáiban mindig jelentős teret szentel a korábbi eredmények mérlegre tételének, az elődök munkássága tudománytörténeti értékének a reális bemutatására. Ezenkívül gyakran felmérést végez vagy egy-egy diszciplína területén (l. pl. a nyelvjáráskutatás időszakos feladatait tárgyaló két említett tanulmányát, továbbá a *Nyelvművelésünk* címűt: MTud. 16: 607–615), vagy valamely folyóirat bizonyos részlegét illetően (pl. *A Magyar Nyelvőr és a nyelvtörténet*. Nyr. 96: 257–266), vagy a Magyar Nyelvtudományi Társaság tevékenységét mérlegeli (MNy. 61: 4–12. és németül: ALingu. 15: 213–226), vagy valamely folyóirat, sőt egész nyelvtu-

dományunk jövőjét próbálja megtervezni (*Új félszázad küszöbén.* MNy. 51: 1–3; *Hol tart a magyar nyelvtudomány?* Valóság 7. évf. 1964. 16–30). Még tovább menve ideszámíthatjuk mindig alaposan átgondolt, tárgyilagosan értékelő és szépen megírt megemlékezéseit régiekről (Simonyi Zsigmond, Kresznerics Ferenc, Szarvas Gábor stb., l. a bibliográfiát), meghalt és élő kortársairól (Mészöly Gedeon, Pais Dezső, Laziczius Gyula, Hegedűs Lajos, Ligeti Lajos, Szabó T. Attila, Kniezsa István, Hasan Eren stb., l. a bibliográfiát). Sőt ennél is tovább mehetünk, Bárczi professzor mintaszerű kritikus volt: külön tanulmányban rögzítette a kritikusi tevékenység szigorú, de reális elveit (MNy. 49: 4–13), és ennek megfelelően írta meg gyakran külön tanulmány-számba menő ismertetéseit, bírálatait, hazai és külföldi nyelvtudományi munkákról, továbbá akadémiai doktori és kandidátusi értekezésekről (l. a bibliográfiát). Mint a Nyelvtudományi Tár-

saságnak hosszú időn át elnöke és mint elismerten vezető nyelvtudós sok konferencián, tudományos ülészen stb. mondott elnöki megnyitót vagy zárószót. Ezek szintén részei nyelvtudomány-történetünknek, mert sohasem voltak formálisak, hanem mindig „elhelyezték” az illető „összejövételt” nyelvtudományunk egészében. Ilyenformán Bárczi munkássága nyomán – legalábbis nagy vonalakban – kikerekedik szinte az egész magyar nyelvtudomány-történet, és valójában ő válik e kétségtelenül nagyon fontos diszciplínának is a hazai megalapozójává. Az elmondottakon kívül három összefoglalást is megjelentetett: az ELTE magyar nyelvészeti tanszékeinek 1945-től 1970-ig folytatott munkásságáról (*Magyar nyelv, magyar nyelvtudomány. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1945–1970. Szerk. Sinkovics István, Bp., é. n. 466–473*), a nyelvtudomány általános történetéről (*Bevezetés a nyelvtudományba 117–140*) és a

hazai nyelvtudományról (*A magyar nyelv története*. Szerk. Benkő Loránd Bp., 1967. 581–592).

9. Más tudományokat érintő munkássága. – Bárczi Géza a nyelvészethez közel álló, illetőleg a tanári tevékenységgel kapcsolatos tudományoknak is több kérdéséhez hozzászólt. Alapvető például két textológiai jellegű tanulmánya: *Régi magyar szövegek új kiadásai* (MNy. 51: 377–386), *Hozzászólás a történeti forráskiadások kérdéséhez* (MNy. 57: 413–418, l. még: MNy. 51: 263–265). Stilisztikai dolgozatain kívül az irodalomtörténet körébe tartozik szintén két tanulmánya: *Vajon Himfy verseinek három felét akarta Kazinczy tűzbe vettetni?* (MNy. 66: 207–208); *Emlékek egy könyv olvasása közben* (It. 1976. 1. sz. 88–100). Bárczi professor nem mindennapi pedagógiai és didaktikai érzékéről tanúskodnak tankönyvein kívül az idegen nyelvek és a magyar nyelv oktatásához kapcsolódó

dolgozatai: Dr. Petrich Béla: *A modern nyelvek tanítása* (Magyar Pedagógia 47: 45–48); *A nyelvtörténet felhasználása az élő nyelvek tanításában.* (A katolikus Tanügyi Főigazgatóság 1940–41. Évkönyve. 1942. 1–19); *Egyetemi nyelvészeti oktatásunk helyzete és feladatai* (I. OK. 4: 400–404, l. még: FelsSz. 3: 504–509); *Magyar nyelvtörténet az egyetemen* (MNY. 68: 129–138); stb.

10. Teljes összefoglalások. – A „teljes összefoglalás” ebben az esetben nemcsak azt jelenti, hogy a magyar nyelv történetének és mai állapotának a teljes bemutatásáról van szó, hanem azt is, hogy ezekben – megfelelő arányban és módon – mintegy lecsapódott mindaz, amit Bárczi professzor a fentebb felsorolt diszciplínákban alkotott.

Ilyen értelemben szinte a szintézisek szintézisének tekinthető *A magyar nyelv életrajza*, amely összesen három kiadásban látott napvilágot. Arra a kér-

désre, hogy mi teszi ezt a nyelvünk egészének teljes történetét felölelő munkát mintaszerűvé, érdekes és izgalmas olvasmánnyá, a szakembereknek is sok új összefüggést és mozzanatot feltáró könyvvé, a következőket felelhetjük. Először is, hogy a szerző a magyar nyelvészet minden ágában jártas tudós biztonságával tudja kiválasztani a legfontosabb láncszemeket abból a folyamatból, amelynek mai nyelvünket köszönhetjük. És ez a folyamat ott pereg le a szemünk előtt, mégpedig úgy, hogy szinte érzékeljük, hogyan küzdenek meg egymással a régi és az új nyelvi elemek, s hogyan vezetnek el egy új, magasabb szinthez. Közben arról is meggyőződünk, hogy ez a fejlődés nem önmagától folyik, és nem önmagáért van, hanem – gyakran többszörös, szinte kibogozhatatlan áttételekkel – végül is a magyar nép gazdasági, társadalmi, politikai életében bekövetkezett változásoknak, továbbá az ezekkel kapcsolatos művelő-

dési viszonyoknak a függvénye. Ugyanakkor a nyelv fejlődése az alakuló gondolkodásnak is hű tükre. Továbbá: ez a fejlődés azért megy végbe, hogy a társadalmat, a társas érintkezést szolgálja. Bárczi Géza fejtegetése a viszonylag szűk keretek ellenére tükrözi azt a sokrétűséget, amely magát a nyelvi valóságot jellemzi: figyelme kiterjed a nyelv valamennyi összetevőjére, az egyes korokban azt ragadva ki, amelyik akkor a legnagyobb lépést tette előre, és közben mindent a ma szemszögéből néz és értékel, igen sokszor gyakorlati (nyelvhasználati) tanácsokat is adva. Végül a mondani-valóhoz mindig jól simuló, világos, elegáns és élvezetes stíluson kívül e könyv olvasóját a szerzőnek az emberi nyelv – és benne anyanyelvünk – iránti mérhetetlen szeretete fogja meg leginkább, ami szinte minden sorából árad. Egyébként igen találó megjegyzéseket olvashatunk ebben a könyvben egyes korok nagy íróinak, költőinek (pl.

Pázmány, Zrínyi, Gyöngyösi, Faludi stb.) a stílusáról és arról is, hogy igen jelentékeny és magas színvonalú fordítási irodalmunk „mely sokszor virtuóz ügyességgel simul az eredetinek sajátos stílusához, levegőjéhez Homerosztól Verlain-ig, Shakespeare-től Puskinig, Cervantestől Thomas Mannig.” (381.) (*A magyar nyelv életrajza* című könyvről l. még: Pais: MNy. 60: 136; Imre Samu: Nyr. 87: 411–415; Szeli István: Híd. Újvidék. 1994. máj.–jún. 347–349.)

Másik hasonló munkája *A magyar nyelv története* c. egyetemi tankönyvnek (szerk. Benkő Loránd. Bp., 1967.) az utolsó nagy fejezete: *A magyar nyelvtörténet összefoglaló áttekintése* (487–587). Ebben az egyetemi oktatás céljainak megfelelően az előmagyar kortól az újmagyar korszakkal bezárólag tekinti át nyelvünk fejlődését.

Bárczi Géza életművéhez szervesen hozzátartozik a tudományos közéletben betöltött sokféle tevékenysége, amelyek közvetve vagy közvetlenül kapcsolódtak tudományos munkásságához is.

1. Az Akadémia irányító, szervező szerepét nagyon fontosnak tartotta. Harminchat éves tagsága alatt alig volt olyan osztályülés, közgyűlés, ahol ne mondta volna el mindig felelősségteljes, a lényegre tapintó és világosan megfogalmazott felszólalását. Számos akadémiai bizottságot (helyesírási, szótári, magyar nyelvészeti, névtudományi stb.) irányított és segített bölcs elvi és gyakorlati tanácsaival. Itt említem meg, hogy gyakran járt külföldön, részben rokoni kapcsolatai révén, és

még inkább kongresszusokon, konferenciákon képviselte a magyar nyelvtudományt. Maga írja 1952-es önéletrajzában: „Külföldön ismételten jártam, 1921 és 1937 között csaknem minden esztendőben, főleg Belgiumban, hol tudományos anyagot gyűjtöttem. Utoljára 1947-ben voltam Belgiumban és Svájcban, tanulmányozva a nyelvjáráskutatás szervezetét és felderítve a Leuveni Kódex sorsát”. (MTA Könyvtár, Ms 5912/249. sz. irat.) Kálmán Béla pedig ezt jegyezte meg róla: „Ő volt külföldön is az egyik legmegbecsültebb magyar nyelvtudós.” (NyK. 78: 152.) Egyébként külső tagja volt a Finnugor Társaságnak és tiszteleti tagja a Finn Tudományos Akadémiának.

2. A nevelői hivatáson kívül nyelvünk és az azt beszélő magyar nép, valamint a nyelvtudomány iránt érzett szeretete vitte Bárczi professzort minden bizonnyal a Magyar Nyelvtudo-

mányi Társaság felé is. Tudományos eredményeire, oktatói-nevelői erényeire, emberismeretére gondolva nem véletlen tehát, hogy az ő több mint másfél évtizedes elnöksége alatt kristályosodott ki és vált igazán teljessé a Társaság létalapját jelentő hármass feladat kör: rendszeres felolvasó ülések az egyes szakosztályokban a nyelvtudomány legújabb eredményeiről; konferenciák, vándorgyűlések a legidősebb átfogó nyelvészeti kérdésekről; a nyelvtudományt előbbre vivő dolgozatok, forráskiadványok megjelentetése. (L. részletesebben: Szathmári István: MNyTK. 157. sz. 1980. 11–19.) Maga így nyilatkozott erről, amikor 1974. január 9-én mint elnökünket köszöntöttük nyolcvanadik születésnapján: „... a Nyelvtudományi Társaság nagy család, mely magában foglal minden magyar nyelvészt, és ha olykor a család tagjai között, mint minden családban, itt is akadnak ellentétek, egy dologban, a nyelvnek és tudományá-

nak a szeretetében mindnyájan egyek vagyunk. E nagy közösségből felém, a család seniorja felé áramló rokonszenv és megbecsülés végtelenül jólesik.” (MNy. 70: 252–253.)

3. Bárczi professzor vállalta a Magyarok Világszövetsége keretében működött Anyanyelvi Konferencia Védnökségének sok fáradsággal és felelősséggel járó elnöki tisztét is. Egyébként egyik elindítója volt – Kodály Zoltán, Illyés Gyula és Váci Mihály mellett – az anyanyelvi mozgalomnak, az Anyanyelvi Konferencia összehívásának. Ezt a rá annyira jellemző formás stílusban így summázta: „Régóta sokan éreztük, az óhaza határain belül és kívül egyaránt, hogy szükség volna az egyetemes magyarság összefogására, a magyar öntudat serkentésére, sok esetben felébresztésére, s hogy erre immár nemcsak keresni kell a célravezető utakat, hanem meg is kell tenni az első lépéseket. Ennek a gondolatnak a

jegyében született meg az Anyanyelvi Konferencia...”. (L. részletesebben Lőrincze: MNy. 72: 7–8.)

4. Végül a teljesség kedvéért arra is utalok, hogy Bárczi Géza sohasem vonta ki magát a nyelvi, anyanyelvi ismeretterjesztésből sem, akár a Tudományos Ismeretterjesztő Társulatban tartandó előadásról vagy elnöklésről, vitavezetésről volt szó, akár a rádióban kellett nyilatkoznia, akár pedig arra kérték fel, hogy a televízió nyilvánossága előtt – pl. kerekasztal-beszélgetésen – fejtse ki véleményét például az idegen szavak használatáról vagy nyelvünk szépségéről.

1. Bárczi Géza életpályájának a felvázolása és életművének a számbavétele során igyekeztem megrajzolni a nyelvtudósnak és a középiskolai, majd egyetemi tanárnak az alakját is. Összefoglalóan most mégis utalok arra, hogy nyelvünknek szinte az egészét átfogó munkásságát legfőképpen mi jellemezte. Bárczi professzor mindenekelőtt tanár és nevelő volt: műveinek nagyobb hányada – ha nem mindegyik – egyetemi és egyéb előadásaiból nőtt ki, és munkái (még a látszólag nehezebben megragadhatóak is) felépítésükben, megfogalmazásukban, hatni akarásukban tanító, nevelő jellegűek. A súlyos mondanivalóknak is világos és stilisztikailag megformált előadásával, munkáltató szemnáriumi módszerével, lenyűgöző tudásával, igényes követelményeivel s

ugyanakkor emberi közelségével mindig hatni, buzdítani, serkenteni tudott.

További kérdés azonban: milyen volt Bárczi Géza, a mindennapokban élő, másokkal érintkező, érző és gondolkodó ember? Milyen volt szűkebb családjában? Kik voltak a barátai? Milyen szokásoknak hódolt? És még sorolhatnám tovább.

2. Bárczi Géza sokoldalú emberi egyéniségéből első helyen talán mint fő jellemvonást: a nyitottságot említhetjük. Egész élete azt példázza, amit a nyolcvanadik születésnapja alkalmából rendezett ünnepségen mondott: „... úgy érzem, a nyelvésznek az egész életet magához kell ölelnie, hogy feladatának megfelelhessen” (MNY. 70: 253). Miben nyilvánult meg ez a nyitottság? Mindenekelőtt abban, hogy szerette az életet a maga teljességében. Érdekelték az emberek, a természet, a társadalom, a politika stb. kérdései. Szava volt minden rendű és rangú

emberhez, de nem ment el szó nélkül egy szép vagy jellegzetes növény, egy ízletes vagy sajátos étel, egy-egy új szakácskönyv mellett sem. Szívesen részt vett az egyetemi nyelvjárásgyűjtő utak vidám nótázásaiban, tréfálkozásaiban is. Kedvelte a társaságot: a Kruzsokból, a nyelvészek asztaltársaságából el nem maradt volna, és mindig elemében volt, amikor születés- és névnapján összegyűltünk körülötte. Nyitottságával magyarázható közvetlensége is. Ahogy tudományos tevékenységében a tudósi alázat, az emberekkel való érintkezésében a közvetlenség jellemezte. Megtalálta a megfelelő hangnemet mindenkivel: hazai és külföldi tudósokkal, tanárokkal, tanítókkal csakúgy, mint egyszerű falusi emberekkel vagy a falusi gyerekekkel, amikor nyelvjárásgyűjtéskor bementünk az iskolába, hogy mintegy ellenőrizzük gyűjtésünket, hiszen a gyerekek rendszerint nagyszüleiktől tanultak meg – legalábbis akkor – beszélni,

ilyenformán inkább megőrizték a falu nyelvjárását, mint a városokba (dolgozni stb.) bejáró szüleik.

Nyitottságát jelzi az is, hogy valójában minden tudomány érdekelte. Még azok is, amelyeket – Eötvös-kollégiumi műszóval – a „dögészek” műveltek. Mindezt jól tükrözi a könyvtára és az a körülmény, hogy ha csak tehette, mindig olvasott: Debrecenbe, majd Csillaghegyről Pestre járván utazás közben is, és mindent elolvasott, ami a keze ügyébe esett.

A nyelvtudományon belül erre a nyitottságára talán legjobban utal az a tény, hogy – mint említettem – már 1930-ban behatóan foglalkozott az argóval: a francia argóra is utalva ti. áttekintette a magyar argó kialakulását, az idetartozó szavak, kifejezések történetét, ezek stilisztikai jellemzőit, és utalt arra is, hogy ezek a nyelvi elemek ott találhatók Karinthy, Molnár Ferenc, Szép Ernő, Heltai Jenő és mások műveiben. (L. még a Köznevelés

1975. évi 2. számában található idevágó nyilatkozatát, 3.)

Nyilván nem véletlen, hogy Bárczi Géza egyéniségének csaknem valamennyi lényeges vonása szinte belefoglalható a nyitottságba. Ezenkívül kiemelem még helytállását, tántoríthatatlanságát, szívósságát, a munkában, az erkölcsi tartásban, minden igaz ügyért való tenni akarásban. Ezt bizonyítja például az a nyilatkozata, amelyet Országh Lászlónak tett a *Szófejtő Szótár* elkészítésében követett munkatempójával kapcsolatban: „Ebben az időben a budapesti Gyakorló Gimnáziumban voltam tanár, heti 10–11 órám volt, és minthogy szinte kizárólag franciát tanítottam, húszéves gyakorlatom igen megkurtította az egy-egy órára való készülés idejét. Ha a tanárjelöltekkel való foglalkozást, a hetenkénti értekezleteket és az értekezletek jegyzőkönyveinek írására fordított időt, valamint egyetemi magántanári és prozemináriumvezetői elfog-

laltságomat összesen heti 15–17 órára teszem, tehát hivatalos elfoglaltságom felső határát 26–28 órára becsülöm, azt hiszem, közel járok a valósághoz. Ezen felül szinte minden szabad időmet a szótárra fordítottam. Még az óráközi szüneteket, sőt többnyire a villamosozás idejét is azzal töltöttem, hogy kijelöltem a forrásokban a kicédulázandó anyagot... Vasárnap és egyéb szünnapokon, valamint nagy- és kisvakációkban rendszerint reggel nyolckor már az íróasztalnál ültem, s a munkanap legalább este nyolcig, igen gyakran tízig tartott. Szórakozásra (főleg olvasásra) csak az okvetlen szükséges minimumot engedélyezhettem magamnak. Számításom szerint tehát átlagban havi 150–200 munkaórát vett a szótár igénybe, szünidőben ez az átlag jelenkényen emelkedett.” (*Szótártani tanulmányok* 27.)

3. Szólnunk kell Bárczi professzor családjáról, otthonáról, Csillaghegyről.

Szerette Csillaghegyet és a környéket. Ezt azon kívül, hogy 1920-tól 1975-ig, vagyis több mint egy fél évszázadon át ott lakott, még sok minden bizonyítja. 1932-ben, az akkor induló *Magyarosan* című folyóiratban mindjárt írt a nevééről (Msn. 1: 69–70). Mindig szeretettel beszélt Csillaghegyről. Emlékszem, amint 1945-től négy éven át rendszerint gyalog mentünk be Debrecenben az egyetemről a központba, csak dicsérő jelzőkkel emlegette. Valójában kedvelte a HÉV-et is. Utazás közben állandóan olvasott. Tudta pontosan a vonatok indulásának az idejét, a Kruzsokban például, ha eljött az ideje, felállt, és sietett a Margit híd budai hídfőjéhez, az állomásra. Sohasem mondta, hogy fárasztja a be- és kiutazás.

Csillaghegyen, a korábbi villanegyedben, gondosan ápolt kert közepén álló, magas földszintű és otthonosan berendezett ház – amely beillett volna valamelyik Jókai-regénybe is – meleg

otthont adott Bárczi Gézának. Ezt az otthonosságot mindenekelőtt felesége, Simond Renée biztosította, aki műveltségével, kivételes intelligenciájával, nemes emberi vonásaival minden tekintetben méltó társa volt Bárczi Gézának. Főiskolai végzettséggel, négyévi müncheni nevelőnősködés után nemcsak felcserélte Svájcot, Lausanne-t Csillagheggyel, hanem megtanult magyarul, és meg is szerette Magyarországot, a magyarokat. Különösen kedvelte a Hortobágyot, Bárczi professzor ugyanis így nyilatkozott 1973-ban, Debrecenben, díszdoktorrá avatásakor: „Feleségem rendkívül imádta a Hortobágyot, ő tudniillik svájci volt, és a hegyekhez szokott. Számára ez élmény volt: egy olyan síkság, ahol semmi sincsen, semmiféle hegy, domborulat... Úgyhogy kiment egy-egy hétre a Hortobágyra! Reggel négy órakor kelt fel a madarak ébredését hallgatni...” (idézi Sebestyén Árpád: MNyj. 20: 6). De amint évtizedeken át háziorvosuk,

Szántay Gábor beszélgetésünkör megjegyezte, szerették Renée nénit (mi, a professzor úrhoz közel állók így hívtuk) a szomszédok, a környékbeliak is, ti. – többek között – a második világháború alatt és után ellátta őket gyógyszerrel. A Bárczi-hagyatékot búvárolván az akadémiai levéltárban, egy önéletrajzában a következőt olvastam: „A háztartást vezetem, és férjemnek segítek a munkájában.” Mindkettőt szó szerint kell érteni. Előttem van ugyanis az egész lakás, a népi hímzésekkel és cserépedényekkel díszített veranda; a könyvekkel megrakott dolgozószoba, a falakon Iványi-Grünwald, Szőnyi István, Csók István, Zádor István képeivel, jellegzetes szobrokkal; a szépen gondozott kert, és így tovább, mind magán viselte Renée néni keze nyomát. De eszembe jut a tisztán dióból készült torta is, amelyet gyakran maga Renée néni hozott be a tanszékre Géza napkor vagy professzor úr születésnapján, és ugyancsak ő vágta fel

egyenlő szeletekre. Egyébként mindketten szerettek főzni, különösen az étkek legfőbbikét: a levest.

Hogy milyen mértékben segítette a feleség a férjet munkájában, arról Bárczi professzor maga emlékezett meg a *Szófejtő Szótár* lexikográfiai elveit tárgyaló, már idézett tanulmányában: „A szótár igen rövid idő alatt – 18 hónap – készült el... B. Simond Renée... állandóan nagy segítségemre volt a cédulaírásban, melyet kitűnő filológiai érzékkel végzett... A nyelvtörténeti adatokat, forrásmegjelöléseket B. Simond Renée ellenőrizte a tőle megszokott nagy pontossággal...” (*Szótártani tanulmányok* 27–28). B. Simond Renée-nek azonban önállóan megjelentetett munkái is vannak: *Mutató a Murmelius-féle latin–magyar szójegyzékhez*. MNyTK. 70. sz., Bp., 1944. 46 l. – *Verancsics Faustus Dictionariumának magyar szókészlete, betűrendben a latin értelmezésekkel*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1959. 78 l.

Bárczi Géza otthoni munkálkodásának fontos kelléke volt az a rekeszekkel ellátott forgatható szekrény, amelyben elhelyezte az egyes hangok, toldalékok stb. történetére vonatkozó cédulákat. Mert a folyóiratszámokat (MNy., Nyr., NyK. stb.) megjelenésük után szinte azonnal elolvasta, és ki is cédulázta (azt tartotta, hogy a tudomány tulajdonképpen a folyóiratokban él!). Ilyenformán amikor például a záródó diftongusokról akart írni, csak elővette az odatartozó cédulákat, és kezdhette a feldolgozásukat. Látom is professzor urat, amint a kert közepén, nyáron, a tűző napon (nagyon szerette és bírta a meleget) az írógépen széles margóval fogalmazza előadásait. Ezt tette egyébként naponként a szobában is, bár kedvenc és így elkényeztetett macskái felettébb haragudtak az írógépre. Utánozta is professzor úr igen élethűen az egyik macskának – ha jól emlékszem, Tyotyónak – a megvető hangját, amelyet akkor hallatott, amikor előkerült

az írógép. A macskákat professzor úr kedvelte, a kutyákat meg Renée néni. Ez utóbbiak is igen fontos tartozékai voltak a háznak, illetőleg mondhatjuk: a családnak. A hatalmas és méltóságteljes Tiszuka (névjegykártya és fénykép is maradt róla) csak Renée néninek volt hajlandó engedelmeskedni, még professzor urat is megmorogta, ha vitte neki az ennivalót. Az örökmozgó fekete puli – talán Betyárnak hívták – viszont hízelgett minden érkező vendégnek.

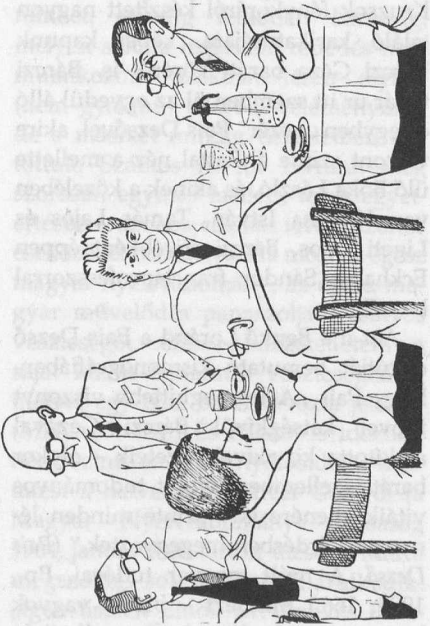
Így érthető, hogy professzor úr nagyon egyedül maradt, amikor Renée néni viszonylag hosszú és végzetes betegség után 1962 áprilisában örökre eltávozott a csillaghegyi házból...

4. Utoljára hagytam a jó humorú, tréfálkozásra, játékosságra is hajlamos és társaságszerető Bárczi Géza bemutatását. Azzal kezdem, hogy szűkebb családi körén kívül igazában volt két nagyobb családja is: a tanszékhez

közelálló tanítványok csoportja és a Kruzsok.

A szemináriumi óráin, a speciális kollégiumain részt vevő, illetőleg tanszékének a tagjai valójában egy nagy családot alkottak, akik a családfőtől sokat kaptak: tudást, módszert, szemléletet, erkölcsi tartást és emberi törődést, melegséget. De ez utóbbihoz hozzátartozott a vidámság, a tréfálkozás, a játék is. A már említett debreceni nagyerdei kirándulások, fagylaltozások, később a születés- és névnapok, a nyelvjárásgyűjtések népdalozásai, csoportos játéakai, sőt saját szerzésű színdaraboknak vagy különböző műfajú tréfás verseknek a bemutatása mind-mind alkalmat adtak a vidámságra, sőt némi pajkosságra és így nevetésre, jókedvre. Ezekből professzor úr nemcsak hogy nem vonta ki magát, hanem – különösen szellemes, a tanszék tagjainak egy-egy furcsállható tettét tollhegyre tűző verssel – főszereplővé is vált.

Bárczi Géza életében – mint a Pais Dezsőében is – jelentős szerepet játszott a Kruzsok. Erre utal Pais Dezső, és egyúttal meg is határozza ezt a bizonyos, nagy hírnévre szert tett intézményt: „Az alábbiakban nem hivatalos, hanem magán vagy félhivatalos csoportélményeimről mondanék mutatóban egyet-mást, mint amelyek nem csekély mértékben befolyásolták az emberekhez és a tudományhoz való viszonyom alakulását. Az egyik ilyen számomra, de bizonyára mások számára is jelentős kollektívum vagy csoport a Kruzsok volt, a nyelvészeknek, de más rokon tudományok szakembereinek is majdnem száz esztendő óta megért heti találkozó – talán mondhatom így – »szerve«.” (Valóság 1971. 6. sz. 41–42.) Majd így jellemezte: „A Kruzsok tekintélyi formáságokat és nagyképűséget nem ismerő hagyományait természetesen... fenntartottuk.” (Uo. 44.) Ha rápillantunk a nyelvész-ként és rajzolóként egyaránt kiváló

Kubínyi Lászlónak a Pais-Emlékkönyv borítóján 1956-ban megjelent és a Kruzsok fénykoráról készített nagyon találó karikatúrájára, képet kapunk Bárczi Géza baráti köréről is. Bárczi tanár úr itt szemben ül az egyedül álló és egyben „vezér” Pais Dezsővel, akire viszont szinte áhítattal néz a mellette ülő Bóka László, és akinek a közelében van Knieszsa István, Tamás Lajos és Ligeti Lajos. Bárczi egyébként éppen Eckhardt Sándor franciaprofesszorral beszélget.

Azt írja Benkő Loránd a Pais Dezső életútját bemutató kismonográfiában, hogy Pais „A legmeghittebb viszonyt idővel kétségkívül Bárczi Gézával alakította ki, akivel nézeteik – olykor baráti szellemben lefolyt tudományos vitáik ellenére is – szinte minden lényeges kérdésben megegyeztek.” (*Pais Dezső. A múlt magyar tudósai. Bp., 1993. 166.*) Mindezt – biztos vagyok benne – megfordítva is elmondhatjuk. Bárczi így vallott erről a barátságról

Pais Dezső ravatalánál: „Fél évszázados barátság fűzött egymáshoz bennünket, mindig felhőtlen barátság, melyen soha a legkisebb repedés nem mutatkozott. Szakmai téren olykor (nem gyakran) eltért a véleményünk, de a másikét mindig tiszteletben tartottuk. Számos harcot vívtunk meg szorosán egymás mellett, teljes egyetértésben, azonos célokat látva, azonos eszközöket használva. Ha most az egész magyar nyelvtudomány, az egész magyar művelődés panaszolja is súlyos veszteségét, ehhez hozzátehetem a saját külön fájdalmas veszteségemet, melyet egy igaz barát távozta jelent.” (MNy. 69: 131.) És Paistól is idézhethetnénk szinte az egész nyolcoldalas méltatást a hetvenéves Bárczi Gézáról (a Magyar Nyelvtudományi Társaság 1964. január 9-én tartott ülésén). Már a megszólítás sok mindenről árulkodik: „Igen tisztelt Elnök Úr! Kedves Barátunk és nekem különösen az!” Aztán a bevezető szavak még inkább: „Én és

velem együtt – azt hiszem – sokan nem azért látjuk megokoltnak a Te ünneplésedet, mivel a hetvenedik évfordulóhoz érkezted, hanem azért, mivel ilyen kalendáriumi alapon alkalmat tudunk találni, hogy kifejezzük Irántad való nagyrabecsülésünket és szeretetünket...” (MNY. 60: 129.)

Mindketten szerették a fiatalságot. Így érthető, hogy együtt mentek el annak idején a Bokorba, a fiatal nyelvészek akkori társaságába. Pais szavaival: „Az újabb magyar nyelvészgeneráció annyira felnövekedett, annyira egyénekké szilárdult, hogy nincs szüksége Kruzsok-féle kollektívumokra. Azt viszont örömmel látom, hogy az egészen fiatal nyelvészek között megindult valami mozgolódás egy Kruzsok-féle együttes kialakítására, amelyben a Centrál Kávéházból transzformált Eötvös-klub Bokor-részlegében nemrég ifjítottak magukhoz Bárczi barátommal egyetemben.” (Valóság 1971. 6. sz. 43.)

Bárczi Géza közeli barátságban volt Bóka Lászlóval is. Ő például „bókás” versben köszöntötte Bárczit hetvenedik születésnapján. A három versszakból (l. Bárczi-Eml. 217) csak az utolsót idézem:

De olyan puhán pilleg ma a hó,
mint ahogy gyerek-álom száll a szemre,
csengős szánon utazni volna jó,
messzi városba készen szerelemre...
... Feledd a kort, korodat s e pörös Kort,
igyunk cserépkancsóból langy vörös bort,
s míg ágyaznak a fürge kis cselédek,
tervezzük meg a holnapi ebédet...

Egyébként – mint nyelvész körökben ismeretes – Pais Dezső beceneve *Tosu* volt, a Bárczi Gézáé *Benő* (vagy *Benő tanár úr*; minden bizonnyal Pais adta neki Arany János *Tetemre hívás* c. balladájának a hatására), Bóka professzort meg egymás között csak így emlegették: *Bókuci*.

De hogy Bárczi Géza mennyire kedvelte a tréfát, a finomabb és a vasko-

sabb humort, az iróniát, azt a hagyatékában megmaradt *Varia iocosa* (különböző tréfás dolgok) c. dosszié mutatja, amely 55 gépelt oldalon tartalmazza Bárczinak a verses és (kisebb részben) prózai alkotásait. Olyanokat, mint amilyenek annak idején (emlékezetem szerint az ötvenes-hatvanas években és a hetvenes évek elején) a Tankerevet c., hallatlanul szellemes, tréfás (szabálytalan időközökben megjelenő) tanszéki folyóiratban láttak napvilágot, gyakran a Kubínyi Laci rendkívül ötletes karikatúráival kísérvé. Vannak ezek között Pais Dezsőnek, Bóka Lászlónak, D. Bartha Katalinnak stb. szóló verses levelek Nagymarosról, Balatonalmádiból; aztán tréfás etimológiák, továbbá nyelvművelő ankét az ősmagyar korból, ballada az ingekről (ti. 1959-ben a pécsi nyelvművelő konferenciára késő este érkező – hölgy és úr – összecseréltek a bőröndjüket), a két tanszék minden tagjának a „viselt dolgait” tárgyaló elbeszélő költemények stb. Egyébként

a különböző századokbeli magyar nyelven kívül képviselve van ezekben a latin, a német és az ófrancia nyelv is. Ízelítőül idézem „Egy török nagy úrnak egy magyar vitézhez intézett bajra hívó leveléből” az első két sort: „Ez level adassek az nagisagos Paisjartho Tas Wramnak, Barnobas warÿ kapÿtannak, nekem io wramnak.” És az „Almádi házi-áldás” c., Pais Dezsőnek szóló verset (1960. július):

Hol Bóka, ott móka,
Hol bókai móka, ott szellem,
Hol szellem, ott kellem,
Hol szellemi kellem, ott áldás,
(S hiába jön a váltás)
Az áldás hull, hull, reggel, este
S véle a hideg, a bestye,
Hogy létünket a radai rosszseb megeste.

Az elmondottak alapján aligha csodálkozhatunk azon, hogy Bárczi Géza iskolát teremtett maga körül, amelyre nagyon röviden a nyelvtörténeti irányultság és ugyanakkor minden tekintetben az igazi nyitottság volt a jellemző, továbbá az állandó követelmény: olvasni, tanulni, írni, publikálni.

Ezt – szerényen körülírva – ő maga is így látta. Halála előtt nem sokkal, 1975. október 12-én a videofelvételkor, életpályájának a summázatában többek között így nyilatkozott: „Ezt (ti. a debreceni egyetemen eltöltött évtizedet) azt hiszem, vagy legalábbis úgy látom, hogy annyiban koronázta siker, hogy számos ott végzett hallgatóm ma előkelő helyet foglal el a magyar nyelvtudományban, annak szorgal-

mas, hasznos munkása; és azt hiszem, hogy ebben egy kicsi részem legalább is nekem is volt.” (*A hetvenes évek magyar nyelvészei. Pályaképek és önvallomások* 4. sz. Sorozatszerk. Bolla Kálmán. ELTE Fonetikai Tanszék, 1994. 5.) Így látta későbbi debreceni tanítványa, Sebestyén Árpád is. Ezt mondta búcsúbeszédében: „Az 1941 és 1952 közötti debreceni éveket maga Bárczi Géza nevezte élete legtermékenyebb évtizedének... Ekkor virágzott ki tudományos iskolaformáló tevékenysége, magával ragadó nevelőereje is. Akkori tanítványainak egész sora vált a későbbi és mai magyar nyelvtudomány neves művelőjévé, megbecsülést és elismerést szerezve a kibocsátó fészeknek és a felnevelő mesternek egyaránt.” (MNY. 72: 9.) Én szintén hasonlóképpen vélekedtem, néhány évvel ezelőtt *A nyelvészetről – eddigi életpályám tükrében* c. dolgozatomban (*A nyelvészetről – egyes szám, első személyben*. Szerk.: Sz. Bakró-Nagy Mari-

anne és Kontra Miklós. MTA Nyelvtudományi Intézet. 1991. 246).

De ezt mutatta Bárczi Géza születésének a századik évfordulója alkalmából 1994. január 10-én megrendezett társasági emlékülés is. Erről tanúskodtak a közvetlen tanítványok előadásai, továbbá a száznál is több résztvevő, akik mindnyájan Bárczi Géza tanítványának érezték, tudták magukat.

Egyébként hogy milyen széles körű volt az úgynevezett „budapesti iskola”, azon nyilván lehet vitatkozni (l. Benkő Loránd: *A „budapesti iskola” a magyar nyelvtudomány történetében*. Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből. Bp., 1991. 13–26), egy azonban vitathatatlan: Bárczi Géza nemcsak beletartozott a budapesti iskolába, hanem annak kiemelkedő egyénisége is volt.

Hogy mit hagyott örökségül Bárczi Géza, azt mottóként idéztem tanulmányom elején, most megismétlem: „... örökségül hagyom az ifjabb nemzedé-

keknek azt a feladatot, hogy hűen
sáfárkodjanak anyanyelvünkkel és tu-
dományával, tanulmányozzák gondo-
san a nyelv múltját és jelenét...”.

BIBLIOGRÁFIA

BÁRCZI GÉZA MUNKÁSSÁGA

Bárczi Géza tudományos munkásságának teljes jegyzéke a *Magyar nyelv múltja és jelene* c. Bárczi-válogatás (a kötet anyagát összeállította és szerkesztette Papp László, a bevezető tanulmányt írta Szathmári István. Gondolat Kiadó, Bp., 1980.) végén található (508–529). Megtalálható még a következő helyeken: NyK. 80: 197–205 és MNy-TK. 150. sz. 26–34; továbbá: *Bárczi Géza (1894–1975). A hetvenes évek magyar nyelvészei. Pályaképek és önvallomások.* 4. sz. Sorozatszerk. Bolla Kálmán. ELTE Fonetikai Tanszék. Bp., 1994. 6–17. Posztumusz műveire fentebb a Bárczi Géza életműve és a magyar nyelvtudomány c. fejezet utal.

A BÁRCZI GÉZÁRÓL SZÓLÓ IRODALOMBÓL

A következőkben a Bárczi Gézáról szóló méltatásokat, megemlékezéseket adjuk közre, amelyek vagy még életében, vagy elhunytja után hangzottak el, illetve íródtak. A felsorolásban az időrendet követjük; a napilapok közlésétől általában eltekintettünk. Nem szerepelnek itt a Bárczi Géza egyes munkáival kapcsolatos ismertetések, recenziók, reflexiók sem.

- Jelentés az 1930–1931. évi Sámuel–Kölber-díjról.
MNY. 27: 213–214. Előadó: MELICH JÁNOS.
- IMRE SAMU: Nyelvtörténet és nyelvművelés. Nyr.
87: 411–415.
- BENKŐ LORÁND: Bárczi Géza hetvenéves. Tanul-
mányok a magyar nyelv életrajza köréből. Li-
geti Lajos és Pais Dezső közreműködésével
szerk. Benkő Loránd. NytudÉrt. 40. sz. Bp.,
1964. 5–15.
- PAIS DEZSŐ: Bárczi Géza ünneplése. MNY. 60:
129–136.
- KÁLMÁN BÉLA: Bárczi Géza 70 éves. MNYj. 10: 3–6.
- BÓKA LÁSZLÓ: Bárczi Gézának (vers, 1964. január
9.). Közölve: Bárczi Géza Emlékkönyv. Szerk.:
Szathmári István, E. Abaffy Erzsébet, B.
Lőrinczy Éva. MNYTK. 200. sz. Bp., 1994. 217.
- PAPP LÁSZLÓ: Bárczi Géza hetvenéves. Nyr. 88: 5–
7.
- D. PAIS: Géza Bárczi zum 75. Geburtstag. ALingu.
19: 1–12.
- SZATHMÁRI ISTVÁN: Bárczi Géza hetvenötödik
születésnapjára. MNY. 65: 109–111.
- RUFFY PÉTER: A csillaghegyi öregúr. Bárczi Géza
hetvenöt éves. Magyar Nemzet 1969. január
12. 8.
- PAIS DEZSŐ: Életem, emlékeim. Valóság 1971. 6.
sz. 32–46 passim.
- KISS JENŐ: Bárczi Géza köszöntése az Eötvös-
kollégium tanulóifjúsága nevében. Adalékok a
magyar nyelv életrajzához. Bárczi Géza szüle-

- tésének 80. évfordulójára... Szerk.: E. Abaffy Erzsébet, Nagy Ferenc, Zelliger Erzsébet. NytudDolg. 14. sz. Bp., 1973. 195–197.
- BENKŐ LORÁND: Bárczi Géza köszöntése a Magyar Nyelvtudományi Társaságban születésének nyolcvanadik évfordulóján. MNy. 70: 249–252.
- B. LŐRINCZY ÉVA: Bárczi Géza nyolcvanéves. Nyr. 97: 506–508.
- PAPP LÁSZLÓ: Bárczi Géza nyolcvanadik születésnapjára. Adalékok a magyar nyelv életrajzához. Bárczi Géza születésének 80. évfordulójára... Szerk.: E. Abaffy Erzsébet, Nagy Ferenc, Zelliger Erzsébet. NytudDolg. 14. sz. Bp., 1973. 3–5.
- SEBESTYÉN ÁRPÁD: Bárczi Géza köszöntése. MNyj. 20: 3–7.
- SZATHMÁRI ISTVÁN: Bárczi Géza köszöntése. Magyar Hírek 1974. 2. sz. 6.
- SZABOLCSI MIKLÓS, BENKŐ LORÁND, SZATHMÁRI ISTVÁN, LŐRINCZE LAJOS, NYÍRI ANTAL, SEBESTYÉN ÁRPÁD, PAPP LÁSZLÓ, SCHILLER JUDIT: Búcsú Bárczi Gézától. MNy. 72: 1–10.
- BENKŐ LORÁND: Bárczi Géza. MTud. 21: 316–319.
- BENKŐ LORÁND és SZATHMÁRI ISTVÁN: Halotti beszéd. Egyetemi Lapok. 17: 19. sz. (november 24.), 2.
- KÁLMÁN BÉLA: Bárczi Géza (1894–1975). NyK. 78: 149–152.
- SZATHMÁRI ISTVÁN: Végző búcsú Bárczi Gézától. Honism. 1975. 5–6. sz. 79–80.

KOVALOVSKY MIKLÓS: A nyelvművelő Bárczi Géza. Nyr. 99: 302–313.

Esperantologiaj Kajeroj 3. In memoriam Géza Bárczi. SZERDAHELYI ISTVÁN irányításával szerk. EHMANN BEÁTA és SOÓS ÉVA. Bp., 1977. (Tartalma: Bárczi Géza eszperantó műfordításai; az eszperantóval kapcsolatos írásai – ez utóbbiak eszperantóra is lefordítva.)

SZATHMÁRI ISTVÁN: Bárczi Géza (1894–1975) és a magyar nyelvtudomány. NyK. 80: 174–205 és MNyTK. 150. sz. 1978. (Bárczi Géza tudományos munkáinak a jegyzékével.)

SZATHMÁRI ISTVÁN: Emlékezés Bárczi Gézára (a III. Anyanyelvi Konferencia Bárczi- emlékiállításának a megnyitóján elhangzott beszéd). Nyelvünk és Kultúránk 30. sz. (1978. március) 7–10.

SZATHMÁRI ISTVÁN: Géza Bárczi (1894–1975) et la linguistique hongroise. ALingu. 27: 355–393.

SZATHMÁRI ISTVÁN: Bárczi Géza, a tudós és a nevelő. Bárczi Géza: A magyar nyelv múltja és jelene. A kötet anyagát összeállította és szerkesztette Papp László. Bárczi Géza munkáinak jegyzékével. Gondolat Kiadó, Bp., 1980. 7–39.

SZATHMÁRI ISTVÁN: Bárczi Géza életművének időszerűsége. Hagyomány és megújulás. Opera Facultatis Philosophicae Universitatis de Ludovico Kossuth Nominatae 8. Szerk. Sebestyén Árpád. Debrecen, 1982. 69–83. Ugyan-

- ennek rövid összefoglalása a Debreceni Kosuth Lajos Tudományegyetem Évkönyvében 1981–1982. Debrecen, 1983. 66–68.
- SZATHMÁRI ISTVÁN: Bárczi Géza. Édes Anyanyelvünk. 1983. 4. sz. 11.
- DEME LÁSZLÓ: Ajánlás. Bárczi Géza a nemzetközi nyelvről. Szerk. Benczik Vilmos. Magyar Esperanto Szövetség. Bp., 1987. 5–8.
- KÁLMÁN ANDRÁS és SZABICS IMRE: Bárczi Géza romanisztikai munkássága. A nyelvtudomány és a nyelvoktatás műhelyéből. Szerk.: Mikó Pálné, Horváth Iván, Antal Lajos. ELTE Bp., 1988. 108 l.
- KOSÁRY DOMOKOS: Az Eötvös Collegium történetéből. Az első évtizedek: 1895–1927. Tanulmányok az Eötvös-kollégium történetéből. Eötvös Füzetek. Új folyam X. Szerk.: Nagy József Zsigmond és Szijártó István. Bp., 1989. 9–40 passim.
- BENKŐ LORÁND: A „budapesti iskola” a magyar nyelvtudomány történetében. Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből. Szerk.: Kiss Jenő és Szűts László. Bp., 1991. 13–26 passim.
- SZATHMÁRI ISTVÁN: A nyelvészetről – eddigi életpályám tükrében. A nyelvészetről – egyes szám első személyben. Szerk.: Sz. Bakró-Nagy Marianne és Kontra Miklós. MTA Nyelvtudományi Intézet. Bp., 1991. 241–249 passim.

- E. ABAFFY ERZSÉBET: Bárczi Géza és a magyar hangtörténet. Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből. Szerk.: Kiss Jenő és Szűts László. Bp., 1991. 49–56.
- SZATHMÁRI ISTVÁN: Emlékezés Bárczi Gézára. Nyelvünk és Kultúránk. 86. sz. (1992.) 78.
- NÉMETH G. BÉLA: Egy tudós példakép (a száz éve született Bárczi Géza emlékére). MNy. 90: 129–131.
- SZATHMÁRI ISTVÁN: Emlékezés Bárczi Gézára emléktáblája (Csillaghegy Ráby Mátyás u. 26. sz.) felavatása alkalmából. MNy. 90: 245–246.
- DEME LÁSZLÓ: A magyar nyelvészet Kolumbusza. Bárczi Géza Emlékkönyv. Szerk.: Szathmári István, E. Abaffy Erzsébet, B. Lőrinczy Éva. MNyTK. 200. Bp., 1994. 45–52.
- PAPP LÁSZLÓ: Bárczi Gézára emlékezve. Bárczi Géza Emlékkönyv. MNyTK. 200. sz. Bp., 1994. 141–142.
- STEPHANIDES KÁROLYNÉ DIÓSY ÉVA: Emlékezés Bárczi Gézára, a középiskolai tanárra. Bárczi Géza Emlékkönyv. MNyTK. 200. sz. Bp., 1994. 161–162.
- SZATHMÁRI ISTVÁN: Bárczi Géza és a stilisztika. Bárczi Géza Emlékkönyv. MNyTK. 200. sz. Bp., 1994. 163–171.
- SZATHMÁRI ISTVÁN: Bárczi Gézáról. Bárczi Géza (1894–1975). A hetvenes évek magyar nyelvészei. Pályaképek és önvallomások. 4. sz. Sorozatszerk.: Bolla Kálmán. Bp., 1994. 17–18.

BÉKÉSI IMRE: Bárczi Géza századik esztendeje.

Bárczi Géza centenárium. Szerk.: Békési Imre és H. Tóth Imre. MTA Szegedi Területi Bizottsága. Szeged, 1994. 9–10.

H. TÓTH IMRE: Bárczi Géza a magyar nyelv szláv jövevényszavairól. Bárczi Géza centenárium. Szerk.: Békési Imre és H. Tóth Imre. MTA Szegedi Területi Bizottsága. Szeged, 1994. X. 69–75.

SZELI ISTVÁN: Bárczi Géza centenáriumára. Híd (Újvidék) 1994. máj.–jún. 341–350.

SZELI ISTVÁN: Bárczi Géza ifjúkori irodalmi munkássága. Magyar Szó (Újvidék) 1994. november 26. 9.

LÁNCZ IRÉN: Általános nyelvészeti kérdések Bárczi Géza munkáiban. Híd (Újvidék) 1994. máj.–jún. 351–359.

MOLNÁR CSIKÓS LÁSZLÓ: Bárczi Géza nyelv művelő szemlélete. Magyar Szó (Újvidék) 1994. november 26. 9.

SZATHMÁRI ISTVÁN: Bárczi Gézára emlékezünk. Magyar Nemzet 1995. január 8. 10.

A kiadásért felelős
az Akadémiai Kiadó és Nyomda
igazgatója

A nyomdai munkálatokat
az Akadémiai Kiadó és Nyomda
végezte

Felelős vezető: Zöld Ferenc

Budapest, 1995

Nyomdai táskaszám: 24471

Felelős szerkesztő: Giliczéné Szamák Ágnes

Műszaki szerkesztő: Kiss Zsuzsa

Kiadványszám: 1-95-59

Megjelent 3,9 (A/5) ív terjedelemben

+ 1 db melléklet

HU ISSN 0133-1884

Békési István: Békési Géza emlékére. *Magyar Tudomány*. Szekes, Békési István. 1974. 9-10. sz. 1-10.

H. Kőrösi István: Békési Géza a magyar nyelv és irodalom történetében. *Magyar Tudomány*. Szekes, Békési István. 1974. 9-10. sz. 1-10.

Székely István: Békési Géza emlékére. *Magyar Tudomány*. Szekes, Békési István. 1974. 9-10. sz. 1-10.

Székely István: Békési Géza emlékére. *Magyar Tudomány*. Szekes, Békési István. 1974. 9-10. sz. 1-10.

Székely István: Békési Géza emlékére. *Magyar Tudomány*. Szekes, Békési István. 1974. 9-10. sz. 1-10.

Székely István: Békési Géza emlékére. *Magyar Tudomány*. Szekes, Békési István. 1974. 9-10. sz. 1-10.

Székely István: Békési Géza emlékére. *Magyar Tudomány*. Szekes, Békési István. 1974. 9-10. sz. 1-10.

